

บทที่ 2

ศาสตร์ว่าด้วยเรื่องของเงินตรา เหรียญตรา และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ (Numismatics)

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเงินตรา (เหรียญกระษาปณ์ เหรียญกระษาปณ์ที่ระลึก และธนบัตร) และที่ไม่ใช่เงินตรา (เหรียญที่ระลึก เครื่องราชอิสริยาภรณ์¹ เหรียญอิสริยาภรณ์ เหรียญตราและเบี้ยแทนเงิน (Token) จัดอยู่ในศาสตร์ที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Numismatics² ทั้งนี้ได้มีการนิยามความหมายของคำว่า Numismatics ไว้มากมาย แต่ในที่นี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างเฉพาะบางนิยามที่เกี่ยวข้อง

นิยามความหมายของ Numismatics

เชาวน์ วัตตพานิชย์ ได้นิยามความหมายของ Numismatics ว่าเป็นทั้งศาสตร์ (Science) และการศึกษาค้นคว้า (Study) ในเรื่องของเงินตรา เบี้ยแทนเงิน (Token) เหรียญที่ระลึก (Commemorative medals) หมายแทนเงินหรือธนบัตร (Money Paper) เหรียญสงคราม (War Medals) และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ (Decoration) ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ ลวดลาย การผลิต เศรษฐกิจ และรูปที่ปรากฏบนเหรียญ (สถาพร บุญเกตุผู้รวบรวม, 2530 : 187) ส่วนใน Encyclopedia Americana Volume 7 ได้ให้นิยามเช่นเดียวกันกับข้างต้น แต่ต่างกันตรงที่ว่าไม่ได้ศึกษาถึงเครื่องราชอิสริยาภรณ์ (Decoration)

นิยามความหมายอื่นๆของ Numismatics ยังมีดังต่อไปนี้

ศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของเหรียญกระษาปณ์ที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นตัวหนังสือ ข้อความบนเหรียญ ส่วนผสมของโลหะ และรูปร่างนูนต่ำที่เกิดบนตัวเหรียญ ซึ่งสามารถ

¹ เครื่องราชอิสริยาภรณ์มักมีผู้ใช้ร่วมกันอย่างผิดความหมาย กล่าวคือ กรณีของประเทศไทยอันมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลักอยู่สามารถเรียกว่า เครื่องราชอิสริยาภรณ์ได้ เพราะคำว่า “ราช” อันเกี่ยวเนื่องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ตรงกับคำว่า “Royal” ในภาษาอังกฤษ แต่กรณีที่ประเทศใดไม่มีสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว จะเรียกว่า เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไม่ได้ แต่ควรจะเรียกว่า เหรียญตรา หรือ เหรียญอิสริยาภรณ์

² Numismatics มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก (Numisma) และ ภาษาละติน (Nummus) ซึ่งคำนี้ยังไม่ปรากฏว่าได้มีการบัญญัติศัพท์เป็นภาษาไทยอย่างเป็นทางการ แต่บางท่านได้นิยามว่า “กษาปณวิทยา” ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยแล้ว คำว่า “กษาปณวิทยา” นี้ยังไม่ถูกต้องเพราะว่า “กษาปณ” เกี่ยวข้องกับเงินตราที่ทำด้วยโลหะ แต่ในศาสตร์ของ Numismatics ศึกษาวัตถุในเชิงที่ลึกกว่าเงินตรา อันรวมไปถึงเบี้ยแทนเงิน เหรียญตรา และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้วย ฉะนั้นคำว่า “กษาปณวิทยา” ยังให้ความหมายที่ไม่ครอบคลุมพอ

ศึกษาไปได้ถึงวัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังของเหรียญอันนั้น โดยเฉพาะในด้านการออกแบบและผลิตขึ้นมา (<http://anthropology.luther.edu/Numismatics/numismatic.htm>)

Numismatics เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับการศึกษาและสะสมเหรียญกระษาปณ์ เหรียญที่ระลึก และวัตถุต่างๆที่เกี่ยวข้อง ในฐานะที่เป็นงานศิลปะและเป็นแหล่งของข้อมูลต่างๆ ก็เนื่องมาจากในตัวเหรียญยังบ่งบอกถึงภาษาที่ใช้ รวมไปถึงรูปภาพของบุคคลที่ปรากฏบนเหรียญ อันจะช่วยให้เราสามารถสืบค้นได้ถึงสถานะทางเศรษฐกิจและการเมืองของยุคที่ตัวเหรียญถูกผลิตขึ้นมาได้ (www.answers.com/topic/numismatics) หรือ ศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับเงินตรา เหรียญ ที่สามารถศึกษาสืบเนื่องต่อไปยังสื่อในการใช้จ่ายเพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน และปัญหาในการแลกเปลี่ยนสินค้า (<http://en.wikipedia.org/wiki/Numismatics>) รวมถึงเป็นศาสตร์ที่ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเหรียญกระษาปณ์ (www.moneymuseum.com/standard-english)

โดยสรุปแล้วคำนิยามของ เซวาร์ วัตถพานิชย์ ได้ให้ภาพกว้างนิยามศัพท์ของคำว่า Numismatics ได้อย่างชัดเจน ในบทนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวแยก Numismatics ออกเป็น 2 ประเด็น อันได้แก่

- ประเภทของวัตถุที่ Numismatics ศึกษา
- สิ่งที่ Numismatics ทำการศึกษา

2.1 ประเภทของวัตถุที่ Numismatics ศึกษา

ประเภทของวัตถุที่ Numismatics ศึกษาสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ อันได้แก่ 1. เงินตรา (Money) 2. เบี้ยแทนเงิน (Token) 3. เหรียญที่ระลึก (Medals หรือ Commemorative Medals) 4. เหรียญตราและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ (Order Medals and Decoration) ดังจะกล่าวตามลำดับโดย

2.1.1 เงินตรา (Money)

เงินตรา (Money)³ ในทางเศรษฐศาสตร์ได้นิยามว่า คือ สิ่งใดๆที่สังคมยอมรับโดยทั่วไป ในขณะที่ใดขณะหนึ่ง และในเขตพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ทั้งในฐานะที่มันเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ (วันรัถย์ มิ่งมณีนาคิน, 2539 : 106) หรือ สิ่งที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของการ

³ มาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า Moneta (แปลว่า ผู้คุ้มครอง) อันเป็นสร้อยพระนามของ Juno Moneta ซึ่งเป็นพระมเหสีของ Jupiter ในเทพปกรณัมของกรีก-โรมัน ในอดีตชาวโรมันได้ใช้วิหารพระนาง Juno Moneta เป็นโรงกระษาปณ์สำหรับผลิตเหรียญ และด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของคำว่า Money ในภาษาอังกฤษด้วย (จรินทร์ เทศวานิช, 2531 : 153)

แลกเปลี่ยน โดยมีการกำหนดมูลค่าของมาตรฐานที่จะนำไปใช้ภายหลัง ซึ่งรวมไปถึงเก็บมูลค่าไว้ได้ (อัมพร วิจิตรพันธ์, 2525 : 443) ในทางเศรษฐศาสตร์ได้แบ่งหน้าที่ของเงินตราเป็น 4 ประการ ได้แก่

1. หน้าที่ในการวัดมูลค่า (Measurement of value) คือการวัดออกมาเป็นตัวเงินว่า สินค้าชนิดนั้น หรือบริการชนิดนั้นมีค่าเท่าไร
2. หน้าที่เป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ (Medium of exchange) ซึ่งเงินตราทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนได้ดีกว่าการใช้ของต่อของมาแลกเปลี่ยนกัน
3. หน้าที่เป็นเครื่องสะสมมูลค่า (Store of value) สินค้าบางอย่างเมื่อเก็บไว้นานๆ อาจเสื่อมคุณภาพอันทำให้มูลค่าในตัวสินค้านั้นลดลง แต่ในทางตรงกันข้าม เงินตรากลับมีมูลค่าเพิ่มขึ้นได้ เช่น ธนบัตรเมื่อนำไปฝากในธนาคารระยะหนึ่ง เราจะได้ดอกเบี้ยเพิ่มขึ้น
4. หน้าที่เป็นมาตรฐานในการชำระหนี้ (Standard of deferred payment) (พิสมัย จารุจิตติพันธ์, 2526 : 205-207)

นอกจาก 4 ข้อข้างต้นแล้ว เงินตรายังทำหน้าที่อื่นๆ ในทางสังคมดังนี้

5. เงินตราเป็นเครื่องชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย (Legal means of payment) ซึ่งรัฐได้ออกกฎหมายให้เงินตราของรัฐบาลที่ผลิตออกมา สามารถชำระหนี้กันได้ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น มีข้อความปรากฏบนธนบัตรว่า “ธนบัตรเป็นเงินที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย”
6. หน้าที่ในการเป็นเครื่องประกันฐานะของลูกหนี้ (Guarantor for solvency) การกู้ยืมกันในปัจจุบัน ผู้ขอกู้ยืมจะต้องมีเงินสดสำรองอยู่บ้าง ส่วนผู้ให้กู้จะพิจารณาถึงกระแสการเงินของผู้กู้เพื่อประกอบการอนุมัติในการปล่อยกู้เป็นสำคัญ

เงินยังทำหน้าที่เป็นของให้และของให้ยืม เช่น ในงานบวช งานแต่งงาน มักจะมีการช่วยกันด้วยเงิน (จรินทร์ เทศวานิช, 2531 : 155-156)

ลักษณะของเงินตราที่ดีตามมุมมองทางเศรษฐศาสตร์

1. เป็นสิ่งที่หายาก (Scarcity) โดยที่ในหลักการทางเศรษฐศาสตร์เห็นว่า สิ่งใดหายากย่อมต้องมีมูลค่าสูงในตัวของมันเอง เช่น แร่เงิน และแร่ทองคำ⁴

⁴ เนื่องจากแร่เงินและทองคำเป็นแร่ที่มีค่าในการผลิตเป็นเงินตราในยุคโบราณ จนถึงยุคที่มีกรรมวิธีการผลิตเหรียญกระดาษปอนด์ด้วยเครื่องจักร ดังนั้น จึงมักจะมีมีจลาชีฝืนขอครอบด้านข้างของตัวเหรียญกระดาษปอนด์ อันเป็นสาเหตุทำให้เหรียญ

2. เงินมีค่าแม้ชิ้นเล็กๆ ทำให้พกพาง่าย (Portable) เป็นสิ่งที่พกพาติดตัวไปได้สะดวกและ/หรือ ขนย้ายได้ง่าย
3. เป็นสิ่งที่สามารถแบ่งเป็นหน่วยย่อยๆ ได้ (Divisibility) คือ ก้อนเงินตัดแบ่งได้เป็นก้อนเล็กๆ เรียก ซีก เสี้ยว
4. เป็นสิ่งที่ต้องมีลักษณะที่เหมือนกันทุกประการ (Homogeneous) คือ ก้อนเงินทุกก้อนมีคุณสมบัติของความเป็นโลหะเงินเหมือนกัน
5. เป็นสิ่งที่มีความคงทน (Durability) ไม่สึกหรือแตกหักง่าย ดังนั้นถ้าหากไม่มีความคงทนจะทำให้เงินตราบอบสลายได้ และจะทำให้เงินตราเสื่อมราคาลง ซึ่งจะต้องผลิตขึ้นจำนวนมาก ส่งผลให้มีต้นทุนในการผลิตที่สูงขึ้น
6. เป็นสิ่งที่มีมูลค่าคงที่ (Constant value) โดยที่ทรัพย์สินที่สะสมมักจะอยู่ในรูปของตัวเงินอันจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นในวันข้างหน้าได้ ดังนั้น ค่าเงินของวันนี้กับเดือนหน้าต้องเท่ากัน
7. เป็นสิ่งที่คู่ออกง่าย (Recognizable) โดยการสังเกตได้ว่าเป็นของจริงหรือของปลอม และจำแนกออกจากโลหะอื่นได้ง่าย (เดช กาญจนางกูร, 2538 : 172-173)

ประเภทของเงินตราในปัจจุบัน แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ อันได้แก่ เหรียญกระษาปณ์ ธนบัตร และเงินฝากกระแสรายวัน

1. เหรียญกระษาปณ์ ยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เหรียญกระษาปณ์หมุนเวียน และ เหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนที่ระลึก โดยเหรียญกระษาปณ์ คือ โลหะซึ่งโดยปกติแล้วจะมีรูปร่างกลมแบนและอาจจะทำด้วยโลหะหลายชนิด เช่น ทองคำ เงิน นิกเกิล สังกะสี ทองแดง ดีบุก อลูมิเนียม

กระษาปณ์มีเส้นผ่าศูนย์กลางที่เล็กลง ฝ่ายผลิตเหรียญกระษาปณ์จึงต้องคิดหามาตรการป้องกันปัญหาดังกล่าว เช่น 1. ทำขอบเหรียญด้านข้างให้เป็นเพียงจักร (Milled edge) โดยมีขนาดลึกของเพ็องเท่ากันโดยรอบเหรียญ หรือ การทำอักษรโดยรอบเหรียญ (Lettered edge) แทนที่จะปล่อยให้ขอบเหรียญเรียบ อันเป็นสาเหตุให้กลุ่มมิจฉาชีพทำการฝนขอบเหรียญ 2. ทำจุดไขปลานขนาดเล็กเป็นวงขีดที่ขอบเหรียญทั้งด้านหัวและด้านท้าย ซึ่งหากมีการฝนขอบเหรียญเกิดขึ้นจะทำให้สังเกตเห็นจุดไขปลาที่เสียรูปทรงได้ง่าย 3. มีการออกแบบลวดลายบนตัวเหรียญให้ขีดกับขอบเหรียญ ดังนั้น เมื่อเหรียญถูกฝน ก็จะสังเกตเห็นได้ถึงลวดลายบนตัวเหรียญที่เสียรูปร่างไป (สถาพร บุญเกตุ (ผู้รวบรวม), 2530 : 192)

⁵ ในภาษาไทยมักจะเรียกปะปนกัน ระหว่างคำว่า “สำริด” กับคำว่า “ทองแดง” แต่ในภาษาอังกฤษจะมีการเรียกแบ่งแยกกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ สำริดจะเรียกว่า “Bronze” ส่วนทองแดงจะเรียกว่า “Copper” ซึ่งในทางโลหวิทยา (Metallurgy) สำริดจะเป็นโลหะผสมอันประกอบไปด้วยโลหะทองแดงผสมกับดีบุก(มักจะมีตะกั่วหรือโลหะอื่นๆผสมอยู่ด้วย) ส่วนทองเหลืองจะมี

สังกะสี ฯลฯ ซึ่งเหรียญกลมแบนชนิดต่างๆดังกล่าวได้รับการประทับตราจากรัฐบาล เพื่อเป็นหลักประกันว่าสามารถใช้แลกเปลี่ยนสินค้าและใช้เป็นเงินตราได้

(www.answers.com/topic/numismatics)

มูลค่าของเหรียญยังมาจากมูลค่าทางประวัติศาสตร์ (Historic value) อันเนื่องมาจากความหายาก อายุเก่าแก่ และ/หรือ มูลค่าอันแท้จริงของเหรียญนั้น (Intrinsic value) ซึ่งก็คือมูลค่าที่แท้จริงของเหรียญตามเนื้อโลหะที่ผสมอยู่ในเหรียญนั้นจริงๆ เช่น เนื้อโลหะเงิน ทอง เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนี้ เหรียญกระษาปณ์ล้วนผลิตมาจากโลหะมูลค่าต่ำ (Base metal) เช่น นิกเกิล ตะกั่ว สังกะสี ทองแดง ซึ่งราคาของโลหะมูลค่าต่ำดังกล่าวจะต่ำกว่ามูลค่าหน้าเหรียญที่แท้จริง **แต่จะถูกประกาศให้เป็นเหรียญที่ใช้ตามกฎหมายโดยมีอำนาจรัฐรับรองมูลค่าของหน้าเหรียญนั้น (Authoritative order of the government)**⁷ ([http:// en.wikipedia.org/wiki/Coins](http://en.wikipedia.org/wiki/Coins))

เรายังสามารถแบ่งลักษณะของเงินตรา (เหรียญกระษาปณ์) ออกเป็นสองระบบ คือ ระบบเงินเต็มค่า (Full bodied money หรือ Specie) และระบบเงินหย่อนค่า (Partial token)

- **ระบบเงินเต็มค่า (Full bodied money หรือ Specie)** คือ ราคาหน้าเหรียญที่เท่ากับมูลค่าของโลหะที่นำมาทำเป็นเหรียญกระษาปณ์จริง เช่น เหรียญกระษาปณ์เงินราคา 1 บาท⁸ จะมีมูลค่าหนักเท่ากับเนื้อเงินหนัก 1 บาท แต่ในหลักความเป็นจริง ถ้าหากเราใช้เนื้อเงินเต็มมูลค่า (เงิน 100%) ในการผลิตเหรียญกระษาปณ์ จะเป็นสาเหตุที่ทำให้เหรียญกระษาปณ์ อ่อนตัว บวมสลาย และชำรุดง่าย ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงต้องมีการผสมโลหะมูลค่าต่ำ เช่น ทองแดง ลงไปด้วยเพื่อให้

โลหะทองแดงผสมกับสังกะสี ดังนั้นโลหะทองแดง (ซึ่งไม่มีโลหะอื่นๆเจือปน เช่น สังกะสีและทองเหลือง) จึงมีความบริสุทธิ์ของแร่ทองแดงมากกว่าสำริดอย่างแน่นอน (กรมศิลปากร, 2518 : 14)

⁶ เช่นเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนราคา 1 บาทในปัจจุบัน จะผลิตจากโลหะนิกเกิล ด้วยต้นทุนที่ต่ำกว่าหนึ่งบาท

⁷ พระยาสุริยานุวัตรได้ยืนยันเกี่ยวกับอำนาจรัฐในการรับรองราคาหน้าเหรียญ และความเชื่อมั่นของประชาชนต่อเหรียญกระษาปณ์ของรัฐบาล ถึงแม้ว่าจะลดส่วนผสมของโลหะมีค่าลง โดยเขากล่าวในหนังสือทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ว่า

“...เมื่อการใช้เงินและการเชื่อหนี้เป็นใหญ่อยู่ที่ความเชื่ออย่างเดียวแล้ว ถึงโดยว่ารัฐบาลจะลดน้ำหนักเนื้อทองหรือเงินให้น้อยลงกว่าที่มีอยู่ในเหรียญบาทเดี๋ยวนี้อะไร ถ้าหากว่าคนยังเชื่อกันอยู่ว่า เหรียญกระษาปณ์ที่รัฐบาลทำใหม่ ย่อมลง เบาลงนั้นยังคงแลกเปลี่ยนซื้อสินค้าหรือจ้างแรงงานทำการได้เท่าราคากันกับเมื่อก่อนนั้นแล้ว เหรียญกระษาปณ์ที่ลดน้ำหนักน้อยลงนี้ ก็เป็นอันว่าไม่มีผิดราคาอะไรกันกว่าเก่าเลย...” (พระยาสุริยานุวัตร, 2518 : 338-339)

⁸ ประเทศไทยได้ผลิตเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนราคา 1 บาท ด้วยเนื้อโลหะเงินมาตั้งแต่รัชกาลที่ 4-6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ได้ยุติการผลิตเหรียญบาทใน พ.ศ. 2461 ในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากราคาแร่เงินในตลาดโลกสูงขึ้น รัฐบาลในสมัยนั้นจึงได้หันมาผลิตธนบัตรราคาหนึ่งบาทขึ้นทดแทน จนกระทั่งรัชกาลที่ 9 ได้กลับมาผลิตเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนราคา 1 บาทอีกครั้งหนึ่ง แต่ผลิตด้วยโลหะมูลค่าต่ำ

เหรียญกระดาษแข็งตัว และมีอายุการใช้งานที่ยาวนานขึ้น กล่าวคือ ถ้าหากเราแบ่งเหรียญกระดาษเงินหมื่นเวียนราคา 1 บาทออกเป็น 100 ส่วน จะประกอบไปด้วยเนื้อเงิน 90 ส่วน และเนื้อทองแดง 10 ส่วน⁹ ทั้งนี้การผสมโลหะมูลค่าต่ำดังกล่าวจะเป็นสาเหตุให้เหรียญกระดาษเปลี่ยนจากระบบเงินเต็มค่ามาเป็นเงินหย่อนค่า

- ระบบเงินหย่อนค่า (Partial token)¹⁰ สืบเนื่องมาจากวัตถุประสงค์ในการยืดอายุในการใช้งานของเหรียญกระดาษข้างต้น จึงเป็นสาเหตุให้มีการผสมโลหะมูลค่าต่ำ เช่น ทองแดง และต่อมาวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้ถูกเปลี่ยนไปเพื่อการหากำไรจากการผลิตเหรียญจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งราคาหน้าเหรียญเกินกว่าราคาของเนื้อวัตถุที่นำมาผลิตเป็นเหรียญกระดาษ¹¹ เหรียญกระดาษจึงกลายเป็นเงินหย่อนค่า (สถาพร บุญเกตุ(ผู้รวบรวม), 2530 : 191)

2. ธนบัตร โดยปกติในภาษาอังกฤษจะใช้คำว่า Banknote (แต่ในสหรัฐอเมริกาและแคนาดจะเรียกว่า Bill) ซึ่งความหมายโดยรวมของ Banknote หรือ Bill คือ ตัวสัญญาว่าจะใช้เงินซึ่งออกโดยธนาคาร และสัญญาว่าจะจ่ายจำนวนเงินให้แก่ผู้ถือซึ่งผู้ถือสามารถใช้ตัวดังกล่าวเพื่อชำระหนี้ตามกฎหมายได้ ทั้งนี้โดยปกติเหรียญกระดาษเงินหมื่นเวียนใช้เพื่อชำระเงินในกรณีมูลค่าของสินค้าหรือบริการนั้นมีมูลค่าต่ำ แต่ในทางกลับกัน ธนบัตรจะใช้ชำระสินค้าหรือบริการที่มีมูลค่าสูง ซึ่งตั้งแต่ยุคโบราณที่มีการผลิตเหรียญกระดาษจะใช้โลหะเงินและทองเป็นพื้นในการผลิต แต่เวลาจะพกพาไปไหนไม่สะดวก อีกทั้งยังก่อให้เกิดอันตรายด้วย ดังนั้นจึงได้มีการคิดค้นธนบัตรเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ดังกล่าว โดยชาติแรกที่ได้คิดค้นธนบัตรคือ จีน เนื่องจากในอดีต เหรียญกระดาษทองแดงของจีน (อี่แปะ) เวลาจะพกพาไปไหนจำเป็นต้องร้อยเชือกให้เป็นพวงซึ่งหนักและไม่สะดวก ดังนั้นบรรดาพ่อค้าในยุคโบราณของจีน (ราวๆ ค.ศ. 600) ได้ออกแผ่นกระดาษซึ่งมีการระบุว่ามิ

⁹ เหรียญกระดาษเงินหมื่นเวียนราคา 1 บาท ปกติจะหนักประมาณ 15 กรัม ถ้าหากเราใช้เนื้อเงิน 90 ส่วน และทองแดง 10 ส่วนเป็นส่วนผสมในหนึ่งเหรียญ จะทำให้ได้น้ำหนักเนื้อเงินแท้ๆ เท่ากับ 13.5 กรัม และ ทองแดงเท่ากับ 1.5 กรัมตามลำดับ

¹⁰ เหตุการณ์ที่ทำให้เหรียญกระดาษของไทยเข้าสู่ระบบเงินหย่อนค่าครั้งแรก ได้แก่ การลดขนาดความหนาของเหรียญทองแดงราคา ซีก และ เลี้ยว ที่ออกใช้ในสมัยรัชกาลที่ 4 ลง เนื่องมาจากสาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้ราษฎร เหรียญดังกล่าวได้หล่นใส่ศิระระผู้มารับอันทำให้ศิระระแตกและฟกช้ำ ดังนั้นทรงดำริว่าเหรียญดังกล่าวเมื่อประชาชนเชือในตราที่ตีไว้แล้วถือว่าเป็นใช้ได้ จึงทรงให้ลดขนาดความหนาของเหรียญลงมาให้บางลงกว่าเดิม

¹¹ นอกจากการหากำไรส่วนต่างโดยการเพิ่มโลหะมูลค่าต่ำต่อเหรียญในปริมาณที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แล้ว ยังมีการหากำไรส่วนต่างโดยการลดขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของเหรียญเพื่อลดปริมาณเนื้อโลหะเงินลง แต่ยังคงให้ใช้ราคาหน้าเหรียญคงเดิม ซึ่งทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนมาก ดังกรณีของรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสประกาศลดน้ำหนักเหรียญเงิน 1 Piastre จากเดิม 27 กรัมเหลือเพียง 20 กรัม โดยการผลิตเหรียญกระดาษรุ่นใหม่ให้มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของเหรียญเล็กลงซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 5 ต่อไป

จำนวนเงิน (เหรียญเอเปะ) เป็นจำนวนเท่าใดให้แก่บุคคลนั้นเก็บไว้ หากภายหลังเมื่อบุคคลใดนำแผ่นกระดาษดังกล่าวมาขึ้นเงินก็จะได้รับจำนวนเหรียญตามที่ระบุไว้ในแผ่นกระดาษนั้น (<http://en.wikipedia.org/wiki/Bank-notes>)

ส่วนในทวีปยุโรปราวคริสต์ศตวรรษที่ 4-17 ได้เกิดความเจริญของการโอนเงิน อันเป็นสาเหตุให้เกิดวิวัฒนาการของตัวสัญญาใช้เงิน ตัวแลกเงิน ใบสั่งจ่ายเงินและใบรับฝากเงินขึ้น โดยมีสาเหตุจากนายช่างทองได้ออกใบรับฝากทองจากประชาชนที่นำทองคำมาฝากไว้ จนในที่สุดธุรกิจดังกล่าวก็ได้พัฒนามาเป็นธนาคารพาณิชย์¹² และใบรับฝากทองก็ได้พัฒนามาเป็นบัตรธนาคาร (Banknote)¹³ (นวรรตน์ เลขะกุล, 2543 : 54) ต่อมาการใช้ธนบัตรเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเริ่มเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 อันทำให้เงินกระดาษและธนบัตรแพร่หลายเป็นวงกว้าง โดยธนาคารได้ออกธนบัตรโดยสัญญา (Promissory) ว่าประชาชนสามารถนำมาแลกเหรียญกระษาปณ์ได้ แต่ในบางครั้งธนาคารไม่สามารถให้ประชาชนนำธนบัตรมาขึ้นเงินเป็นเหรียญกระษาปณ์ได้ตามความต้องการ อันก่อให้เกิดความเสียหายต่อธุรกิจต่างๆ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลประเทศนั้นๆ ในการออกธนบัตร ต่อมาสิทธิดังกล่าวจึงตกอยู่แก่ธนาคารชาติแต่ผู้เดียวในการออกธนบัตร (อัมพร วิจิตรพันธ์, 2525 : 448)

ส่วนการกำเนิดธนบัตรของประเทศไทย เริ่มในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเรียกกันในสมัยนั้นว่า “หมาย” สาเหตุที่ทำให้เกิดการออกหมายเนื่องจากว่า ในช่วงต้นรัชกาลของพระองค์ ได้เกิดการทำเงินพดด้วงปลอมเป็นจำนวนมาก ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าว พระองค์จึงโปรดเกล้าให้ทำ “หมาย” ขึ้นมาในปี ค.ศ. 1853 (พ.ศ.2396) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 อย่างคือ หมายราคาต่ำ หมายราคาต่ำถึง และหมายราคาสูง ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีผู้ทำเหรียญอัฐของรัชกาลที่ 4 ปลอมปะปนกันกับเหรียญของทางราชการ อันทำให้ราษฎรไม่ต้องการรับเหรียญอัฐเนื่องจากไม่มั่นใจ ต่อมารัฐบาลได้แก้ไขสถานการณ์ดังกล่าวด้วยการประกาศลดมูลค่าของเหรียญอัฐ เหรียญเสียวงลง จนเมื่อราคาตกลงไปมาก ทำให้การทำเหรียญปลอมไม่เกิดผลกำไร ที่สุดเหรียญปลอมก็ได้หายออกไปจากการหมุนเวียนในท้องตลาด

¹² ธนาคารพาณิชย์ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลในการออกบัตรธนาคาร บัตรธนาคารที่ถูกออกมามีลักษณะเป็นตัวสัญญาใช้เงินชนิดหนึ่ง (Banknote) โดยธนาคารพาณิชย์พิมพ์ขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวกในการชำระหนี้ระหว่างธนาคารกับลูกค้า นอกจากนั้นในบัตรธนาคารยังมีข้อความซึ่งระบุไว้ว่า ธนาคารผู้ออกบัตรพร้อมที่จะรับบัตรธนาคารของตนคืน และจะจ่ายเงินตราที่เป็นโลหะตามราคาพิมพ์ไว้บนบัตรธนาคารนั้นให้แก่ผู้ที่นำบัตรธนาคารของตนมาขึ้นเงินได้ทุกเมื่อ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2530 : 18)

¹³ บัตรธนาคาร หรือ Banknote ในภาษาอังกฤษ ได้ถูกบัญญัติศัพท์เป็นภาษาไทยว่า “ธนบัตร” แต่คนไทยเคยชินกับคำว่า Banknote ในภาษาอังกฤษตั้งแต่แรกเริ่มที่มีธนบัตรออกใช้ในประเทศไทย ดังนั้นจึงเรียกธนบัตรกันติดปากทั่วไปว่า “แบงก์”

ต่อมาในปี ค.ศ. 1873 (พ.ศ.2416) ราคาทองแดงและดีบุกในตลาดโลกสูงขึ้น¹⁴ เป็นเหตุให้ราษฎรพากันหลอมเหรียญดังกล่าวเป็นแท่งส่งออกไปขายยังต่างประเทศ ทำให้เหรียญปลิกดังกล่าวหายไประยะหนึ่ง เมื่อขาดแคลนเงินปลิกใช้ ราษฎรจึงหันไปใช้ “ปี่โรงบ่อน”¹⁵ (ดูภาพ 2.1) เป็นตัวแทนเหรียญที่ได้ขาดหายไปจากท้องตลาด

ภาพที่ 2.1 ปี่กระเบื้องที่ใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5 แทนเงินปลิกของรัฐบาล

ที่มา www.coincoin.com/bAltGamb5.jpg

ทั้งนี้นายบ่อน(ขุนพัฒน์) เป็นผู้สั่งทำปี่ขึ้นมาเพื่อใช้ในบ่อนของตน และได้กลายเป็นผู้ผลิตเงินปลิกขึ้นใช้แทนระบบการเงินของรัฐบาล ซึ่งการที่จะเป็นนายบ่อนการพนันได้ ต้องมีการแข่งขันประมูลกับ

¹⁴ เป็นผลพวงจากสงครามประกาศเอกราชในสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 1862 และสงครามกลางเมืองในเม็กซิโก ยุคจักรพรรดิแมกซิมิเลียนเมื่อปี ค.ศ.1867 ซึ่งทั้งสองประเทศเป็นแหล่งผลิตทองแดงรายใหญ่ของโลก (สัมภาษณ์ คุณไกรสิทธิ์ จันทร์ประภาเลิศ แห่งร้าน เวิร์ด แอนติค แอนด์ คอยน์ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2549 เวลา 13.00 น.)

¹⁵ ปี่โรงบ่อน (Porcelain Token) เป็นเครื่องนับคะแนนที่ใช้ในโรงบ่อน ซึ่งผลิตในประเทศจีน บนตัวปี่มีการระบุราคาที่มีหน้ากระเบื้องเป็นภาษาจีนโดยมีราคาหลักๆ ได้แก่ สลึงและเฟื้อง ส่วนใหญ่ทำจากกระเบื้องเคลือบ แต่มีปี่ชนิดที่ทำจากวัตถุดิบอื่นๆด้วย เช่น ปี่ดินเผา ปี่แก้ว ปี่ทองเหลือง เป็นต้น

ผู้อื่น หากปีใดนายบ่อนคนเดิมประมูลไม่ได้ ก็จะมีการประกาศให้ประชาชนนำป้ามาแลกคืนในระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งก็มักจะมีผู้มาแลกคืนไม่ทันและเกิดความเดือดร้อนเป็นจำนวนมาก ประกอบกับขณะนั้นกำลังตั้งผลิตเหรียญทองแดง จ.ป.ร. ราคา ซีก เลี้ยว อัฐ โสฬส จากโรงงานเมืองกัลกัตตา อินเดีย หรือจากอังกฤษ และรอเครื่องจักรทำเหรียญกระษาปณ์เครื่องใหม่จากต่างประเทศ¹⁶ ดังนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าให้ผลิตอัฐกระษาปณ์ในปี ค.ศ.1874 (พ.ศ.2417) เป็นการชั่วคราว

ในระยะต่อมา ธนาคารพาณิชย์จากต่างประเทศได้ขออนุญาตจากรัฐบาลในการพิมพ์บัตรธนาคาร (Bank note) เพื่ออำนวยความสะดวกระหว่างธนาคารกับลูกค้าในการชำระหนี้ บัตรธนาคารดังกล่าว พิมพ์มาจากสาขาของธนาคารต่างประเทศ 3 แห่ง อันได้แก่ 1.) ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ 2.) ธนาคารชาร์เตอร์แห่งอินเดีย ออสเตรเลียและจีน และ 3.) ธนาคารอินโดจีน จนกระทั่งต่อมารัฐบาลสยามได้ดำเนินการจัดพิมพ์ธนบัตรด้วยตนเองโดยจ้างบริษัทต่างชาติผลิตให้ โดยเรียกกันต่อมาว่า “ธนบัตร” (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2530 : 10-52)

3. เงินฝากกระแสนรายวัน ได้แก่ เช็คต่างๆที่ใช้ในแวดวงธุรกิจการค้า

เงินตรานอกจาก 3 ประเภทข้างต้นแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า “มาตรฐานเงินตรา” ด้วย (ดูภาคผนวก ก. ประกอบ)

2.1.2 เบี้ยแทนเงิน (Token)

นอกจากเงินตราแล้ว Numismatics ยังศึกษาวัตถุอื่นๆ เช่น เบี้ยแทนเงิน ซึ่งเป็นสิ่งของที่มีรูปร่างหรือลักษณะที่ใช้แทนเหรียญกระษาปณ์ โดยมีการแสดงลักษณะ หรือ เครื่องหมาย สี และรูปร่างต่างๆกัน โดยปกติมักจะทำจากวัสดุที่มีราคาต่ำ และมักจะทำจากอลูมิเนียม ทองเหลือง ดินบุก กระเบื้อง ทั้งนี้สิ่งที่เป็นตัวบ่งบอกถึงความแตกต่างกันระหว่างเบี้ยแทนเงินกับเหรียญกระษาปณ์ของรัฐบาลก็คือ เหรียญกระษาปณ์เป็นการออกโดยรัฐบาล ขณะที่เบี้ยแทนเงินออกโดยบริษัทหรือบุคคลที่เป็นเอกชน (<http://en.wikipedia.org/wiki/Token>) เช่นเดียวกันกับนิยามของ Encyclopedia Americana ที่กล่าวว่า เบี้ยแทนเงิน คือ สิ่งของที่มีรูปร่างแบบเหรียญกระษาปณ์ แต่มีราคาต่ำกว่าเหรียญกระษาปณ์โดยทั่วไป

¹⁶ เครื่องจักรไอน้ำในการผลิตเหรียญกระษาปณ์ที่ติดตั้งพร้อมกับการเปิดโรงกระษาปณ์สิทธิการในปี พ.ศ. 2403 ได้ชำรุดลง รัฐบาลในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้สั่งซื้อเครื่องใหม่ และผลิตเหรียญกระษาปณ์หนึ่งบาทรุ่นใหม่ในปี พ.ศ. 2419

โดยปกติจะมีการใช้เบี้ยแทนเงินน้อยมาก เนื่องจากว่าประชาชนโดยทั่วไปนิยม และให้ความเชื่อถือกับเงินตราที่ผลิตโดยรัฐบาลมากกว่า ยกเว้นกรณีที่ว่าเกิดภาวะขาดแคลนเหรียญกระษาปณ์ในตลาดเงินตรา จึงทำให้มีการยอมรับและใช้เบี้ยแทนเงินเป็นเงินตราในระยะเวลาหนึ่ง (The Encyclopedia Americana Volume 26, 1983 : 812)

ในกรณีของประเทศไทย หลักฐานที่เห็นได้ชัดก็คือ ปีโรงบ่อน อันประกอบไปด้วย ปีทองเหลือง ปีดินเผา ปีแก้ว และปีกระเบื้องเคลือบ ซึ่งใช้แทนเงินในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 อันเนื่องมาจากการขาดแคลนเหรียญทองแดงและดิบุก ซึ่งได้กล่าวถึงแล้วในส่วนของธนบัตร

2.1.3 เหรียญที่ระลึก (Medals หรือ Commemorative Medals)

เหรียญที่ระลึก คือ เหรียญที่ผลิตโดยไม่มีการระบุราคาหน้าเหรียญ และใช้ชำระหนี้ตามกฎหมายไม่ได้ ลักษณะเด่นๆที่สำคัญของเหรียญที่ระลึกก็คือ มีลักษณะแบนราบ โดยทั่วไปมักจะมีลักษณะกลมแต่ก็มีลักษณะที่เป็นเหลี่ยมด้วย ขนาดของเหรียญที่ระลึก มักจะใหญ่กว่าเหรียญประเภทกระษาปณ์โดยทั่วไป และผลิตจากโลหะโดยการประทับตราเช่นกัน วัตถุประสงค์ในการผลิตก็เพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการระลึกถึงบุคคล หรือ เหตุการณ์ที่สำคัญๆ บ่อยครั้งมักจะผลิตเพื่อเป็นเหรียญรางวัลหรือเป็นเกียรติประวัติด้วยเช่น เหรียญรางวัลโนเบล เหรียญรางวัลเจ้าฟ้ามหิดล เหรียญรางวัลแมกไซไซ เป็นต้น (www.answers.com/topic/numismatics)

จุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในการผลิตเหรียญที่ระลึกอยู่ในยุค Renaissance ของยุโรป โดยศิลปินคนสำคัญที่ได้ปฏิวัติแนวคิดและวิธีการในการผลิตเหรียญที่ระลึกก็คือ Antonio Pisano (1395-1455 A.D.)¹⁷ ชาวอิตาลี (หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า Pisanello แห่ง Verona) เขาได้เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตเหรียญที่ระลึก ซึ่งจากเดิมใช้วิธีการตอกตรามาเป็นการใช้ขึ้นแบบด้วยซี่ผึ้ง อันเป็นแนวทางของงานศิลปะประเภทประติมากรรมนูนสูง (High-Relief) หลังจากนั้นจึงได้นำประติมากรรมซี่ผึ้งดังกล่าวมาทำเป็นแบบพิมพ์โลหะ เพื่อจะใช้เป็นต้นแบบสำหรับการหล่อเหรียญที่ระลึกออกมา¹⁸ ซึ่งวิธีนี้ได้เป็นแรงบันดาลใจให้แก่การผลิตเหรียญกระษาปณ์ด้วย ในเวลาต่อมา

¹⁷ ก่อนหน้านั้น Pisano เองก็มีชื่อเสียงอยู่แล้วทางด้านการทำงานประติมากรรม ไม่ว่าจะเป็นรูปปั้นหรือรูปเหมือน ก่อนที่เขาจะหันมาให้ความสนใจต่อการสร้างงานประติมากรรมประเภทเหรียญต่างๆในภายหลัง ซึ่งงานโดยรวมของ Pisanello เป็นงานศิลปะในยุคของเรอเนสซองส์ที่มีความงดงามอันแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับงานในยุคของโกธิคที่มีความหยาบและกระด้าง เขายังปรับปรุงวิธีการหล่อต่างๆให้ดีขึ้น และยังเป็นผู้ที่ทำให้งานศิลปะเป็นแบบ 3 มิติอีกด้วย

¹⁸ ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างการผลิตเหรียญกระษาปณ์ทั่วไปกับเหรียญที่ระลึกของ Pisanello ก็คือ แม่แบบที่ใช้ในการตอกลงบนหน้าเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียน จะต้องใช้วิธีการแกะแบบลงไปบนแม่ตราโลหะ (Engrave) โดยเขาจะให้ป็นร่องลึก

ความคิดและวิธีการของ Pisanello ดังกล่าวได้แพร่หลายไปยังช่างทำเหรียญที่ระลึกในดินแดนใกล้เคียงอันได้แก่ ฝรั่งเศส และ เยอรมันด้วย นอกจากนี้ Pisanello เแล้วยังมีศิลปินคนอื่นๆอีก เช่น Matteo da Pasti และ Benevenuto Cellini ในยุคดังกล่าวยังทำให้รูปแบบของเหรียญกระษาปณ์ และเหรียญที่ระลึกเป็นรูปมาตรฐานเดียวกันตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ซึ่งต่อมาได้ถูกพัฒนารูปแบบให้เป็นมาตรฐานเดียวกันในการผลิตเหรียญทั่วโลกจนถึงปัจจุบัน

2.1.4 เหรียญตราและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ (Order Medals and Decoration)¹⁹

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ คือ สิ่งซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงเกียรติยศและบำเหน็จความชอบ เป็นสิ่งของที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างขึ้น สำหรับพระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบในราชการ หรือส่วนพระองค์ โดยเราสามารถเรียกเป็นภาษาสามัญว่า “เหรียญตรา” (สำนักราชเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี, 2546 : 1)

ต้นกำเนิดของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สามารถเท้าความย้อนหลังไปได้ถึงยุคกลางของ ยุโรป (ค.ศ. 476- 1492) โดยธรรมเนียมดั้งเดิมของภาคพื้นทวีปยุโรปจะให้ความสำคัญกับการแสดงอัตลักษณ์ต่างๆทางสังคม อันได้แก่เครื่องแต่งกาย เช่น เสื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาอัศวินใน ยุคกลางที่ออกรบต้องสวมชุดเกราะ ซึ่งหากมองอย่างผิวเผินแล้วจะคล้ายคลึงกันหมด และจะทำให้ เราไม่สามารถแยกออกได้ว่าอัศวินคนไหนเป็นฝ่ายเดียวกันกับตน ดังนั้นสิ่งที่จะบ่งบอกว่าอัศวิน ผู้ใดเป็นมิตรหรือศัตรูกับฝ่ายตน สามารถทำได้โดยสังเกตจากเสื้อกั๊กที่ปักตราประจำตระกูล หรือ สัญลักษณ์ประจำตัวที่สวมทับชุดเกราะอีกชั้นหนึ่ง (ในทางกลับกัน ชาวตะวันออกจะแสดงอัต ลักษณ์ โดยให้ความสำคัญกับเครื่องใช้ประจำตัว อาวุธ และพาหนะ)²⁰

เป็นรูปร่างของหน้าเหรียญทั้งหัวและก้อยด้วยมือ แต่เหรียญที่ระลึกตามแบบของ Pisanello จะใช้การปั้นแบบประติมากรรม นูนสูงด้วยซี่ผึ้ง จากนั้นจึงนำแบบดังกล่าวมาทำเป็นแม่พิมพ์โลหะทั้งหัวและก้อย จุดที่แตกต่างกันอีกอย่างก็คือ เหรียญที่ระลึก จะเป็นงานประติมากรรมประเภทนูนสูง (High-Relief) ขณะที่เหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนเป็นงานประติมากรรมนูนต่ำ (Bas-Relief) อันจะทำให้เนื้อที่บนหน้าเหรียญของเหรียญที่ระลึกจะมีการแสดงรายละเอียดของลวดลายได้ชัดเจนและมากกว่า เนื่อง ด้วยเหรียญที่ระลึกจะมีขนาดใหญ่กว่าเหรียญกระษาปณ์ ในขณะที่เหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนจะไม่มีเนื้อที่มากในการแสดง รายละเอียด อันเนื่องมาจากเนื้อที่ที่เล็กกว่า (Thomas W. Becker, 1969: 111-113)

¹⁹ คำว่า Order Medals and Decoration ในภาษาไทยจะเรียกรวมกันว่า เครื่องราชอิสริยาภรณ์

²⁰ กรณีของประเทศไทย ลาว พม่า และกัมพูชา สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนในการแสดงออกของลักษณะประจำตัวของข้าราชการบริพารต่อ พระมหากษัตริย์ของตน ได้แก่ เครื่องยศ ซึ่งในกรณีของไทยได้แบ่งออกเป็น 7 หมวด ได้แก่ หมวดเครื่องสิริมงคล หมวดเครื่อง ศิราภรณ์ หมวดเครื่องภูษณาภรณ์ หมวดเครื่องศาสตราวุธ หมวดเครื่องอุปโภค หมวดเครื่องสูง และหมวดยานพาหนะ รายละเอียดเพิ่มเติมของเครื่องยศดูได้จาก เอกสารแจก เรื่อง “เครื่องยศ” ของสำนักทรัพย์สินมีค่าของแผ่นดิน กรมธนารักษ์

จนกระทั่งเมื่อเหตุการณ์ในยุโรปได้ล่วงเลยมาถึงยุคของสงครามครูเสดครั้งที่ 1²¹ พระสันตะปาปาได้ร้องขอให้อัศวินต่างๆ ใช้เครื่องหมายกางเขนอันมีความหมายว่า เป็นทหารฝ่ายคริสต์ในการทำสงครามกับฝ่ายอิสลาม โดยในช่วงที่สงครามครูเสดเริ่มต้นนั้น ทหารฝ่ายคริสต์ได้ทำงานร่วมกับพระนักบวช ซึ่งพระนักบวชได้ทำงานด้านการสงเคราะห์ต่างๆ และได้เรียกคณะของตนว่า Order²² ดังนั้น เมื่อทหารฝ่ายคริสต์ได้ทำงานร่วมกับพระ จึงได้สร้างคณะของตนที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ว่า Order ด้วยเช่นกัน

เมื่อบรรดาทหารฝ่ายคริสต์เสร็จศึกการสงครามแล้ว จึงได้เปลี่ยนสถานะจากนักรบทางศาสนาเป็นข้าราชการของพระมหากษัตริย์ เครื่องหมายกางเขนต่างๆ ที่เคยใช้เป็นสัญลักษณ์ของนักรบฝ่ายคริสต์ ต่อมาจึงได้รับการประดิษฐ์และประดับประดาอย่างงดงาม โดยสัญลักษณ์กางเขนจะทำจากโลหะสำหรับประดับไว้ที่หน้าอก และภายหลังได้วิวัฒนาการมาเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทั้งนี้รูปร่างของเครื่องหมายกางเขนยังถูกนำมาเป็นแบบของเหรียญกล้าหาญของหลายๆ ชาติในเวลาต่อมาด้วย²³ และภายหลังเครื่องหมายกางเขนได้เป็นตัวแทนทางสากลว่า “ความกล้าหาญในสงคราม” ส่วนผู้ที่จะมีมอบเครื่องหมายต่างๆ ดังกล่าวนี้ได้ก็คือ พระมหากษัตริย์ ดังนั้นคำว่า Order จึงได้พัฒนาจากสาเหตุข้างต้นกลายมาเป็นชื่อของตระกูลเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้วย (สำนักราชเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2546 : 1-2)

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ สามารถแยกย่อยออกเป็นประเภทต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.) Order จัดว่าเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ระดับสูง และมีลักษณะของเหรียญตราอย่างเต็มรูปแบบ โดยมากมักจะให้เป็นบำเหน็จแก่ผู้ที่ทำประโยชน์ในการรับใช้ชาติหรือในทางมนุษยชาติ ในปัจจุบันนี้ Order ยังแบ่งออกเป็นชั้นต่างๆ ได้แก่ Knight, Commander, Officers, member, Grand cross²⁴

²¹ สงครามครูเสด (ค.ศ. 1096-1283) คือ การสงครามระหว่างชาติที่นับถือศาสนาคริสต์ในยุโรปกับชาติที่นับถือศาสนาอิสลาม เพื่อการแย่งชิงเมืองสำคัญทางศาสนาในดินแดนปาเลสไตน์คืนมา ในสงครามนี้เกิดขึ้นทั้งหมดรวม 8 ครั้ง เป็นระยะเวลา รวมกันยาวนานกว่าสองศตวรรษ คำว่าครูเสด มีที่มาจากคำว่า crux ซึ่งแปลว่าไม้กางเขน หรือ cross ในภาษาอังกฤษ ดู เจริญไชยชนะ, *ประวัติศาสตร์สากล* (กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ, 2507), หน้า 500.

²² ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก มักจะมีชุมชนของวัด (The monastic communities) และชุมชนนี้จะตั้งชื่อเป็นคณะต่างๆ ในการทำกรกฎ โดยเรียกกันในภาษาอังกฤษว่า Order ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า Ordo ครั้นต่อมาในยุคของสงครามครูเสดคำว่า Order ยังได้ถูกเปลี่ยนมาเป็นคำว่า knighthood (Paul Hieronymussen, 1966: 8)

²³ เหรียญกล้าหาญรูปกางเขนที่รู้จักกันดีในสากลได้แก่ เหรียญกางเขนเหล็กของเยอรมัน (Iron cross) หรือ เหรียญครุฑเดอแกร์ (Croix de guerre หรือ Cross of war) ของฝรั่งเศส (ดูภาพ 2.2)

²⁴ ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า Order เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในสงครามครูเสด ดังนั้น ชั้นของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในกลุ่ม Order จึงเกี่ยวข้องกับคำในสงครามครูเสด เช่น มีคำว่า Cross หรือ คำว่า Knight เป็นต้น

2.) Decoration จัดเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ระดับรองลงมา ปกติรูปร่างเป็นลักษณะของกางเขน หรือ รูปดาวเป็นแฉก มักจะมีแพรแถบสำหรับคล้องตัวหรือข้อมือเพื่อใช้ประดับที่ด้านซ้ายของหน้าอก

3.) Medals จัดเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ขั้นต่ำที่สุด รูปร่างของตัวเหรียญมักจะมีลักษณะกลม เช่นเดียวกับเหรียญกระษาปณ์

ทางด้านภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในบริบททางประวัติศาสตร์ของไทยและลาว ก่อนการเข้ามาของเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นรูปแบบของตะวันตกนั้น ก็ได้มีการแสดงถึงลักษณะของระบบอุปถัมภ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับข้าราชการ กล่าวคือ มีการพระราชทานยศ-ตำแหน่ง โดยที่ในอดีตการแสดงยศถาบรรดาศักดิ์ของบุคคล ข้าราชการบริพาร ราชตระกูล จะอยู่ในรูปของศักดินา หมวก เสื้อ (ดวงดาว ยังสามารถ, 2537 : 49) และในอดีตเกียรติยศที่นำภาคภูมิใจแก่ตนเองและวงศ์ตระกูลก็คือ การได้รับพระราชทาน “เครื่องยศ” จากพระมหากษัตริย์ ซึ่งในทางการเมืองแล้วถือว่าเป็นกุศโลบายของพระมหากษัตริย์ “ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน” ที่ใช้เป็นการรื้อฟื้นรัดให้ผู้ที่ได้รับพระราชทานเกิดความจงรักภักดี ทั้งนี้การพระราชทานเครื่องยศแก่ผู้กระทำความดีเสมือนเป็นการประกาศเกียรติคุณและเกียรติบัตร รับรองคุณความดีแก่ผู้ที่ได้รับพระราชทาน และยังแสดงให้เห็นว่า บุคคลผู้ได้รับพระราชทานเป็นบุคคลที่ผ่านการรับรองจากพระมหากษัตริย์แล้ว (ดวงดาว ยังสามารถ, 2537 : 53)

ในกรณีของสยามนั้น เครื่องราชอิสริยาภรณ์ได้ถูกผลิตเป็นครั้งแรกตามแบบธรรมเนียมสากลของชาติยุโรปในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อราวๆ พ.ศ. 2400 และสยามเป็นประเทศแรกในทวีปเอเชียที่มีเครื่องราชอิสริยาภรณ์ (สำนักราชเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2546 : 5) สยามมีแนวคิดเช่นเดียวกับประเทศทางแถบยุโรปที่ได้ประยุกต์แนวคิดในด้านการรื้อฟื้นจิตใจแก่ผู้อยู่ใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ให้รับใช้ราชการ โดยสนองพระเดชพระคุณจวบจนชีวิตจะหาไม่ อีกทั้งยังเป็นบำเหน็จแห่งความดีความชอบโดยการใช้เครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นสื่อในการส่งผ่านความหมายไปยังผู้ที่ได้รับ อันเป็นเกียรติยศต่อวงศ์ตระกูลสืบต่อไป

เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของกรุงรัตน โกสินทร์ ที่แสดงถึงเกียรติยศแก่ผู้ที่ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ได้แก่ การที่องค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ L'egion d' Honneur ²⁵ (ดูภาพ 2.3) จากจักรพรรดินโปเลียน

²⁵ L'egion d' Honneur จัดเป็นอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่ประมุขของฝรั่งเศสมอบให้ สถาปนาครั้งแรกในสมัยจักรพรรดินโปเลียนที่ 1 แห่งฝรั่งเศส ปัจจุบันยังมีอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้อยู่

ที่ 3 (Napoleon III Empereur)²⁶ แห่งฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม ค.ศ.1863 (พ.ศ. 2406)
(สำนักพระราชเลขานุการคณะรัฐมนตรี, 2546 : 27)

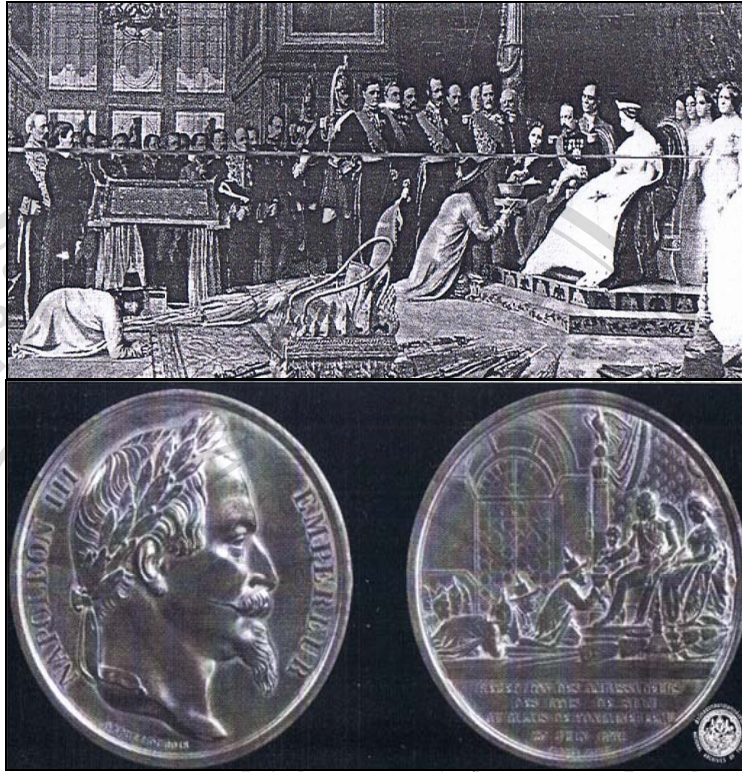
ภาพที่ 2.3 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ Le'gion d' Honneur ที่นโปเลียนที่ 3 ทรงยินดีมายัง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่มา จากวารสารสำนักบริหารเงินตรา ฉบับที่ 179 ประจำเดือน เมษายน-มิถุนายน 2544 หน้า 11-
14

โดยที่เครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังกล่าว²⁷ ถือเป็นขั้นสูงสุดที่ประมุขของฝรั่งเศสจะมอบให้เพื่อเป็น
เกียรติยศ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกใน
ภูมิภาคเอเชียที่ได้รับเกียรติอันสูงส่งดังกล่าว ทั้งนี้ก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จะได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ L'egion d' Honneur ประมาณปีเศษ พระองค์ทรงได้รับเกียรติ
ก่อนหน้านั้นแล้วครั้งหนึ่ง กล่าวคือ มงซิเออซาโนน กงสุลฝรั่งเศสคนใหม่ ได้มอบเหรียญที่ระลึก
(เหรียญราชทูตไทยเข้าเฝ้า) ที่บันทึกเหตุการณ์ในคราวที่ราชทูตไทยได้ไปถวายพระราชสาส์นแก่
นโปเลียนที่ 3 (ดูภาพ 2.4) ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวว่า

²⁶ พระนามเดิม คือ Louis Napoleon Bonaparte เป็นหลานชายของ Napoleon ที่ 1 แห่งฝรั่งเศส ดำรงตำแหน่ง
ประธานาธิบดีของฝรั่งเศสในช่วงสาธารณรัฐที่ 2 ระหว่าง ค.ศ. 1848 – 1852 และได้สถาปนาจักรวรรดิที่ 2 (Second Empire)
เมื่อปี ค.ศ. 1852 โดยตนดำรงตำแหน่งจักรพรรดิแห่งฝรั่งเศสจากปี ค.ศ. 1852-1870

²⁷ สำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ L'egion d' Honneur ในยุคของนโปเลียนที่ 3 ผู้วิจัยยังคงใช้คำว่า “เครื่องราชอิสริยาภรณ์”
ส่วนยุคสาธารณรัฐฝรั่งเศส ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “เหรียญตรา” หรือ “อิสริยาภรณ์”

“...มองซิเออซาโนนเข้ามาถึงกรุงเทพมหานครนี้เมื่อเดือนมาฆ เป็นที่ 3 แห่งฤดูหนาวในปีจอ จัตวาศก 12 ศักราชสยาม 1224 ตรงกันกับ เดือนเฟปรุวารี คริสตศักราช 1862 มองซิเออซาโนนได้สำแดงหนังสือ สำคัญที่กรุงฝรั่งเศส ตั้งให้มองซิเออซาโนนนั้นเป็นกงสุลอยู่แทนผู้ ครองฝ่ายฝรั่งเศสในกรุงเทพมหานครนี้ แก่เจ้าพนักงานว่าการ ต่างประเทศ ครั้นผู้ครองแผ่นดินฝ่ายสยามเชื่อถือเป็นแน่ ยอมให้ว่าการ กงสุลแล้ว จึงได้ขอแก่เจ้าพนักงานฝ่ายสยามให้न्छุมนุมใหญ่ในที่ว่า ราชการกรุงสยามในวันเสาร์ขึ้น 2 ค่ำ ของเดือนเจตร เป็นที่ 5 นับแต่ต้น ฤดูหนาวในปีนั้นตรงกันกับวันที่ 21 ของเดือนมার্ช ในปีมีคริสต ศักราช 1862 แล้วมองซิเออซาโนนได้มายังประชุมชนั้น แล้วได้ยื่นแบ ทอง 1 แปะเงิน 1 แปะทองแดง 1 ขนาดใหญ่มีรูปภาพสำแดงให้เห็น ทูตานุทูตฝ่ายสยามเข้าเฝ้ากรุงฝรั่งเศสให้ต่อราชหัตถ์ของกรุงสยามอ้าง พระนามกรุงฝรั่งเศส ว่ากรุงฝรั่งเศสมีรับสั่งมอบทรงยินดีมาถึงกรุง สยาม เพื่อจะให้เป็นที่เกียรติยศที่ระลึกถึงทางพระราชไมตรีสืบไปภาย หน้า เพราะธรรมเนียมฝรั่งเศสเมื่อเวลาได้รับทูตต่างเมือง ซึ่งไปเจริญ ทางพระราชไมตรีดังนี้แล้ว ก็ย่อมสร้างเป็นทองเงิน ทองแดงอย่างนี้ขึ้น ไว้เป็นที่เกียรติยศสำหรับแผ่นดินสืบไปภายหน้า กรุงสยามได้รับด้วย ความยินดีแล้วได้เขียนหนังสือรับแปรทั้งสามนั้น ให้แก่มองซิเออซาโนน ไปเป็นสำคัญ กรุงสยามไว้ใจว่าหนังสือรับนั้น มองซิเออโนนจะได้ ส่งไปยังกรุงฝรั่งเศสแล้วก็ซึ่งว่าเป็นอย่างธรรมเนียมฝรั่งเศสดังนี้ นั้น กรุงสยามก็เห็นจริงเพราะเป็นทองแดงแปรหนึ่งของเก่าแต่ครั้งสมเด็จพระ เจ้าลิวีที่ 14 ได้รับทูตสยามแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช 178 ปีล่วงมาแล้วถึงปีนี้นั้น ยังมีอยู่ในมือกรุงสยามแปรหนึ่ง ได้มาเทียบดูก็เห็นอาการคล้ายคลึงกัน...” (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว, 2548 : 383)

ภาพที่ 2.4 เหรียญที่นโปเลียนที่ 3 (ภาพล่าง) ได้ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในการที่ราชทูตจากสยามถวายพระราชสาส์น (ภาพบน) ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมายัง นโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส ณ กรุงปารีส

ที่มาภาพบน จากวารสารสำนักบริหารเงินตรา ฉบับที่ 179 ประจำเดือน เมษายน-มิถุนายน 2544 หน้า 11-14

ที่มาภาพล่าง หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

นับว่าเป็นวิเทโศบายทางการทูตอย่างหนึ่งของฝรั่งเศส ขณะเดียวกันหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับเครื่องราชกกุธภัณฑ์แล้ว ทรงมีพระดำริให้สร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีชื่อว่า “คารานพรัตน์” โดยมีการทำดวงตราพระบรมรูปของพระองค์ (ดูภาพ 2.5) ขึ้นมา²⁸ (นิรันดร สิริสิน, 2544 : 14) เพื่อพระราชทานไปยัง นโปเลียนที่ 3 อันเป็นการให้เกิดริศแห่งนโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศสเช่นกัน

²⁸ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริให้ทำตราให้มีลักษณะใกล้เคียงกับตราที่ได้รับพระราชทานจากนโปเลียนที่ 3 โดยการเปลี่ยนรูปตราและพระพักตร์ของพระมหากษัตริย์ของฝรั่งเศสเป็นของสยาม ส่วนมงกุฎก็เปลี่ยนเป็นรูปแบบอย่างสยาม (ดวงดาว ยังสามารถ, 2537 : 50)

ภาพที่ 2.5 ดวงตราพระบรมรูปที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยินดีไปยื่นไปเปลี่ยนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส โดยดวงตราดังกล่าวได้เขียนแบบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ Legion d' Honneur ที่มา จากวารสารสำนักบริหารเงินตรา ฉบับที่ 179 ประจำเดือน เมษายน-มิถุนายน 2544 หน้า 11-14

ในส่วนของพระราชอาณาจักรลาวเมื่อได้ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสแล้ว ได้รับรูปแบบเหรียญตราและเหรียญอิสริยาภรณ์²⁹ ของฝรั่งเศสมาใช้ในราชสำนักด้วย อย่างไรก็ตามในภายหลังพระราชอาณาจักรลาวได้มีการสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นของตนเอง ดังสามารถรวบรวมข้อมูลของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของราชพระอาณาจักรลาวดังมีรายละเอียดได้แก่ (ดูภาพ 2.6 และ 2.7 ประกอบ)³⁰

1. Order of the Million Elephants and White Parasol
2. Order of the Crown of Laos
3. Order of the Reign
4. Order of Civic Merit
5. Order of Agricultural Merit
6. Order of Feminine Merit
7. Medal for Excellence in Education
8. Medal for Military Valor
9. Combat Veterans Medal

²⁹ ปีที่ลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส (ค.ศ. 1893) อยู่ในช่วงสาธารณรัฐฝรั่งเศส จึงมิได้ใช้คำว่า เครื่องราชฯ

³⁰ ดู www.iaphs.org/EMERING/laos.html เพิ่มเติม

ภาพที่ 2.6 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ Order of the Million Elephants and White Parasol (ภาพซ้าย) และ Order of the Crown of Laos (ภาพขวา)
ที่มา www.emering.com

ภาพที่ 2.7 เครื่องราชอิสริยาภรณ์ Order of the Reign (ภาพซ้าย) และ Combat Veterans Medal (ภาพขวารูปกลาง)
ที่มา www.emering.com

ในที่นี้จะขอกล่าวถึงรายละเอียดของเครื่องราชอิสริยาภรณ์บางตระกูล อันได้แก่

1. Order of the Million Elephants and White Parasol เป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับการสถาปนาในรัชสมัยของ เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ (ดูภาพ 2.8) เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม ค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452) ซึ่งมีระดับชั้นต่างๆ 5 ชั้น ได้แก่ Grand Cross, Grand Officer, Commander, Officer และ Knight

2. Order of the Crown of Laos สถาปนาในรัชสมัยของ เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนา (ดูภาพ 2.9) ในปี ค.ศ. 1962 (พ.ศ. 2505) มีระดับชั้นเช่นเดียวกับ Order of the Million Elephants and White Parasol โดยด้านหน้าของตัวเหรียญจะเป็นรูป トラประจำราชวงศ์ (Royal Arms)

ของราชอาณาจักรลาวลงยาสี่แดง จุดเด่นของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้ก็คือ วงรอบของเหรียญจะประดับด้วยลวดลายของดอกบัวและดอก Fleur-de-lis³¹ (ดูภาพ 2.10) สลับกันไปโดยตลอดรวมทั้งสิ้น 32 ดอก

ภาพที่ 2.10 สัญลักษณ์ดอก fleur-de-lis

ที่มา <http://homepage.mac.com/.../Humanele/CHPTR07.html>

3. Order of the Reign สถาปนาขึ้นในรัชสมัยของ เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ เมื่อปี ค.ศ. 1927 (พ.ศ. 2470) ด้านหน้าของเหรียญจะเป็นพระพักตร์ของเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ผินพระพักตร์ด้านข้าง ส่วนด้านหลังของตัวเหรียญเป็นรูปตราประจำราชวงศ์ เช่นเดียวกับรัชสมัยของเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนาที่มีลักษณะเดียวกัน แต่ต่างกันตรงพระพักตร์ที่เปลี่ยนจากเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์มาเป็นเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนา

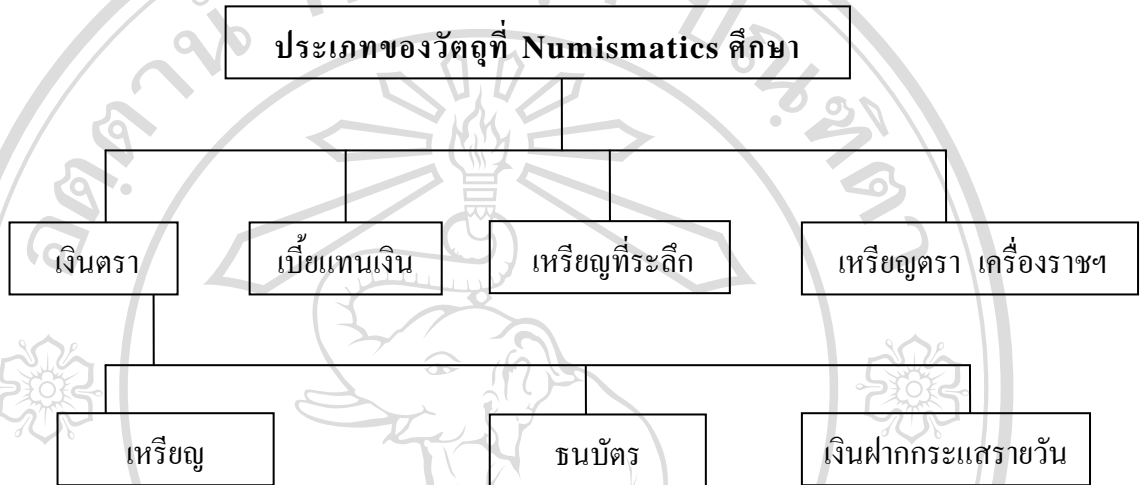
4. Combat Veterans Medal สถาปนาขึ้นในรัชสมัยของ เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์เมื่อปี ค.ศ. 1957 (พ.ศ. 2500) เพื่อมอบให้แก่บรรดาทหารผ่านศึก ในการสู้รบเพื่อปกป้องเอกราชจากฝรั่งเศส โดยด้านหน้าของเหรียญเป็นรูปของจักรกบตรีศูล³² อยู่ได้มงกุฏ ส่วนด้านหลังเป็นรูป

³¹ Fleur-de-lis บางครั้งมีผู้แปลเป็นภาษาไทยว่า ดอกพลับพลึงสามดอก หรืออาจเรียกว่าดอกลิ้นประติษฐาน หรือดอกไอริสก็ได้ สัญลักษณ์ดังกล่าวได้ใช้เป็นเครื่องหมายแห่งพระมหากษัตริย์ของฝรั่งเศส โดยน่าจะมามีที่มาจากพระเจ้าโคลวิส (ค.ศ. 466-511) แห่งราชวงศ์เมโรวินเจียน อันเป็นราชวงศ์ที่สร้างอาณาจักรของพวกแฟรงก์ (Frank) ที่อยู่ในแดนของฝรั่งเศสในปัจจุบัน พระเจ้าโคลวิสได้ใช้ตราสัญลักษณ์ดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์แสดงความบริสุทธิ์ของพระองค์หลังจากที่รับศีลล้างบาป นับจากนั้นเป็นต้นมา สัญลักษณ์ดังกล่าวได้ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์แห่งฝรั่งเศส ซึ่งต่อมาดอก Fleur-de-lis ได้ถูกประดับเป็นองค์ประกอบของมงกุฎแห่งพระมหากษัตริย์อีกด้วย ดังนั้นดอก Fleur-de-lis จึงถูกถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของฝรั่งเศสอย่างหนึ่ง (จอร์จ เฟอร์กูสัน, 2549 : 36)

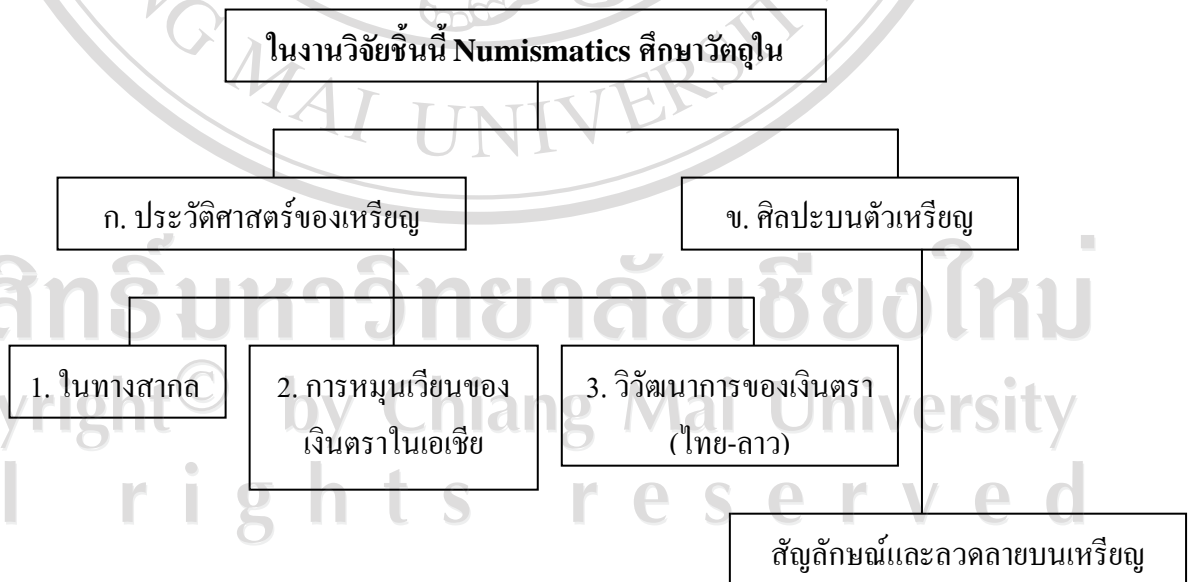
³² ตราจักรกบตรีศูลในบริบทของลาวเป็นตัวแทนสัญลักษณ์ของกองทัพบกแห่งพระราชอาณาจักรลาว ส่วนในบริบทของไทย สัญลักษณ์ดังกล่าวกลับเป็นตัวแทนของราชวงศ์จักรี แม้ว่าทั้ง 2 บริบทจะแตกต่างกันในด้านการให้ความหมาย แต่มีการใช้และการให้ความหมายร่วมกันบางอย่าง กล่าวคือ ทั้งกองทัพบกของไทยและของพระราชอาณาจักรลาว มีเครื่องหมายจักรเป็นองค์ประกอบ โดยของไทย จักร เป็นเครื่องบอกยศของนายทหารบกและกองทัพเรือของไทย

สัญลักษณ์ของราชวงศ์ เหรียญดังกล่าวมีลักษณะพิเศษกว่าเหรียญแบบอื่น โดยด้านหลังของเหรียญ มีการระบุเป็นภาษาลาว และภาษาฝรั่งเศสทางด้านซ้ายและด้านขวาของเหรียญตามลำดับ

ผู้วิจัยได้สรุปประเภทของวัตถุที่ Numismatics ทำการศึกษา จากที่กล่าวไปแล้วข้างต้น เป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.1 ประเภทของวัตถุที่ Numismatics ศึกษา

แผนภาพที่ 2.2 สิ่งที่ Numismatics ทำการศึกษา

2.2 สิ่งที่ Numismatics ทำการศึกษา

ผู้วิจัยขอแบ่งในส่วนของสิ่งที่ Numismatics ทำการศึกษออกเป็น 2 หัวข้ออันได้แก่

- ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเหรียญกระษาปณ์
- ศิลปะบนตัวเหรียญ

2.2.1 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเหรียญกระษาปณ์

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะแยกออกเป็น 3 ข้อย่อยอันได้แก่ 1.) ประวัติเหรียญกระษาปณ์ในทางสากล 2.) การหมุนเวียนของเงินตราในภูมิภาคเอเชีย และ 3.) วิวัฒนาการเงินตราไทย-ลาว

2.2.1.1 ประวัติเหรียญกระษาปณ์ในทางสากล ยังสามารถแยกออกได้เป็นอีก 2 ยุค อันได้แก่ ยุคโบราณถึงยุคเรอเนสซองส์และยุคล่าอาณานิคม

2.2.1.1ก ยุคโบราณถึงยุคเรอเนสซองส์

การเคลื่อนไหวของเงินตราในชาติต่างๆ ไม่ว่าจะอยู่ในยุโรป ตะวันออกกลาง หรือจากประเทศจีนได้มีการดำเนินมาอย่างยาวนานแล้ว ทั้งนี้ก่อนที่จะมีการเคลื่อนย้ายของเงินตรา ดินแดนต่างๆที่ได้กล่าวมาข้างต้น ต่างก็ใช้ระบบการแลกเปลี่ยนสิ่งของกัน ต่อมาเมื่อโลหะได้ถูกค้นพบจึงได้ใช้โลหะเป็นเงินตรา³³ ทั้งนี้ในอดีตยังไม่มีผู้ใดทราบว่า โลหะได้ถูกใช้เป็นเงินตราครั้งแรกเมื่อใด แต่มีหลักฐานปรากฏว่าอาณาจักรบาบิโลเนีย ได้ใช้เงินโลหะอันได้แก่ ทองคำ เงิน ทองแดง สำริดและตะกั่ว ในการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในราวๆ 3,000 ปีก่อนคริสตศักราช ในส่วนของอาณาจักรลิเดีย พระมหากษัตริย์ทรงใช้ก้อนโลหะอีเล็กตรัมเพื่อผลิตเป็นเงินตรา จึงมีสัญลักษณ์เพียงด้านเดียว เงินตราดังกล่าวในภายหลังได้ถูกเรียกชื่อหน่วยว่า “Staters” ซึ่งหมายถึง ความมีมาตรฐาน (Harry Edward Neal, 1967 : 26)

ต่อมาในยุคนครรัฐกรีกต่างๆ (Greek city states) ได้มีการผลิตเหรียญกระษาปณ์ของตนเองใช้ ทั้งนี้ได้มีการใส่สัญลักษณ์ต่างๆ เช่น ใบหน้าของเทพเจ้าที่ตนนับถือ หรือแม้แต่การใส่สัญลักษณ์ที่เป็นของนครรัฐลงไป ทำให้ผู้ที่ได้เห็นเหรียญกระษาปณ์ทราบว่า เป็นก้อนโลหะที่ผลิตจากเมืองใด การใส่สัญลักษณ์ต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นถือเป็นการประกันคุณภาพของน้ำหนัก หรือส่วนผสมในเหรียญกระษาปณ์นั้นๆว่าได้มาตรฐาน (Thomas W. Becker, 1969 : 31-33) โดยในช่วงแรก

³³ มีวัตถุอยู่หลายอย่างที่ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นสื่อในการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน ซึ่งเหรียญกระษาปณ์คือหนึ่งในวัตถุนั้น ทั้งนี้ชิ้นของโลหะที่ถูกตัดและถูกประทับตรา(ที่พัฒนาเป็นเหรียญกระษาปณ์ในภายหลัง) จะมีหน่วยเรียกของมันเองอันจะสัมพันธ์กับชื่อของมาตราน้ำหนัก ในส่วนของพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีคำศัพท์ที่เรียกเงินตรา หรือใกล้เคียงกับแนวความคิดของเงินตรา โดยเฉพาะชื่อที่มีอิทธิพลของภาษาสันสกฤตจะถูกนำมาใช้เรียกในหลายๆพื้นที่ (Robert S. Wicks, 1992 : 15-17)

ของนครรัฐกรีกมีวิธีการผลิตเหรียญกระษาปณ์โดยการตอกตรา (Strike) ลงไปในก้อนโลหะโดยมีต้องคำนึงถึงว่า เหรียญกระษาปณ์ที่ผลิตออกมาต้องมีความสวยงามทางศิลปะแต่อย่างใด แต่ต่อมาในภายหลัง เหรียญกระษาปณ์ไม่เพียงแต่เป็นก้อนโลหะสำหรับใช้เป็นสื่อในการซื้อขายเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มีความสวยงามอันแสดงถึงทักษะในการผลิตรวมไปถึงการปรับปรุงวิธีการผลิตให้เหรียญมีความกลมและหนาเพิ่มขึ้นอีกด้วย ในขณะที่เดียวกันเหรียญกระษาปณ์ก็มิได้เป็นเพียงวัตถุสิ่งของ แต่ยังเป็นตัวบ่งบอกถึงสังคมการเมือง ศิลปะและวิถีชีวิตแห่งอาณาจักรของกรีกอีกด้วย (Thomas W. Becker, 1969 : 39)

ในยุคกรีก และอียิปต์โบราณ โลหะประเภทเหล็กหรือสำริดได้ถูกตัดให้เป็นแท่งๆ หรือทำเป็นรูปแหวนและตัดออกเป็นชิ้นๆเพื่อใช้เป็นเงินตราด้วย ส่วนอาณาจักรโรมันได้ใช้ก้อนน้ำที่ทำจากทองแดงเป็นเงินตรา โดยได้วัตถุดิบจากเหมืองแร่ทองแดงที่ถูกค้นพบและขุดขึ้นในบริเวณหมู่เกาะในทะเลเมดิเตอร์เรเนียนอันเป็นพื้นที่ของเกาะไซปรัสในปัจจุบัน (Harry Edward Neal, 1967 : 23-24) เมื่อล่วงมาถึงช่วงก่อนคริสต์กาลประมาณ 200 ปี ชาติดั้งๆที่ถือว่ามีอารยะได้ผลิตและใช้เงินตราในรูปของเหรียญกระษาปณ์ ทั้งนี้ลักษณะโดยทั่วไปของเหรียญกระษาปณ์มักจะมีการใส่ใบหน้าของผู้ปกครองของอาณาจักรลงไป เช่น กรณีของเหรียญกระษาปณ์แห่งอาณาจักรโรมัน มีการใส่รูปใบหน้าของจักรพรรดิโรมันเป็นจำนวนมาก หรือมีเช่นนั้นก็มีการใส่ใบหน้าของเทพเจ้าที่อาณาจักรของตนนับถือ หรือใส่สัญลักษณ์ต่างๆลงไปบนหน้าเหรียญนั้น จนกระทั่งภายหลังจากที่อาณาจักรต่างๆ ในยุโรปได้หันมารับและนับถือคริสต์ศาสนาแล้ว จึงได้มีการใส่สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาคริสต์ เช่น สัญลักษณ์รูปไม้กางเขนลงไปบนเหรียญ โดยที่สัญลักษณ์ไม้กางเขนดังกล่าวจะปรากฏอย่างเป็นทางการในเหรียญกระษาปณ์เมื่อราวๆ ค.ศ. 491 (พ.ศ. 1034) อันเป็นช่วงของอาณาจักรไบแซนไทน์³⁴ (Harry Edward Neal, 1967 : 29)

แม้กระนั้นเหรียญกระษาปณ์ในช่วงยุคกลางของยุโรปมีวิวัฒนาการที่ไม่แตกต่างไปจากศิลปะและวรรณคดี กล่าวคือ เหรียญกระษาปณ์ที่ชาติอารยะต่างผลิตขึ้นได้เสื่อมถอยลงไปเป็นอันมาก เพราะผลพวงจากประวัติศาสตร์ที่กลุ่มอนารยชนเผ่าเยอรมันที่ไม่มีความชำนาญใดๆในเรื่องศิลปะและไม่ให้ความสนใจในเรื่องของเงินตรา บุกรเข้ามาทำลายอาณาจักรโรมันตะวันตก จึงยังส่งผลให้ในยุโรปยุคดังกล่าวเกิดการชะงักของการพัฒนาศิลปะ และช่างผู้ชำนาญในการออกแบบลวดลายบนตัวเหรียญ ขณะที่กลุ่มอนารยชนเยอรมันดังกล่าวได้นำรูปแบบศิลปะแนวโกธิค อันมีความหยาบและแข็งแกร่งต่อการออกแบบเหรียญมาใช้ นอกจากเหตุผลข้างต้นแล้ว สิ่งที่ทำให้ความนิยมในการใช้

³⁴ เหรียญกระษาปณ์ในช่วงยุคกลางของยุโรป (ยุคอาณาจักรไบแซนไทน์) ได้รับรูปแบบจากเหรียญกระษาปณ์ในยุคของกรีกและโรมัน โดยที่เหรียญของยุคไบแซนไทน์น่าจะเริ่มมีในราว ค.ศ.491 และอิทธิพลดังกล่าวก็ได้แพร่หลายมายังดินแดนของอิตาลี รัสเซีย ฝรั่งเศส เยอรมนี เดนมาร์ก ฯลฯ (The Encyclopedia Americana volume 7, 1983 : 201-202)

เหรียญกระษาปณ์เล่มลงก็คือ การที่สังคมของยุโรปโดยรวมหันกลับไปหาระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน อันเป็นผลพวงจากการค่อยๆพัฒนาทางสังคมเข้าสู่ยุคศักดินาในทวีปยุโรปในช่วงต่อมา ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานั้น ช่างผู้ที่ทำการออกแบบและผลิตเหรียญกระษาปณ์ในยุคกลางช่วงแรกๆ จึงต้องค่อยๆคิดหาและเรียนรู้ถึงศิลปะในการออกแบบและผลิตเหรียญใหม่ โดยต้องหันกลับไปค้นคว้าศึกษากระบวนการผลิตเหรียญในยุคที่กรีกและโรมันเคยผลิตมา

ในช่วงยุคกลางของยุโรป เหรียญกระษาปณ์ของยุโรปโดยทั่วไปใช้แบบที่ฝรั่งเศสเรียกโดยทั่วไปว่า “denier” (มาจากคำว่า denarius) โดยขนาดของเหรียญดังกล่าวจะมีขนาดใกล้เคียงกับเหรียญ 10 cents ของสหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน เมื่อถึงยุคของสงครามครูเสด (ค.ศ.1096-1283) ประชาชนโดยทั่วไปหันกลับมานิยมใช้เหรียญกระษาปณ์กันอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากที่ผู้เข้าไปร่วมในการทำสงครามครูเสดต้องเดินทางไปทำสงครามในดินแดนโลกตะวันออก ครั้นหลังจากที่เสร็จศึกสงครามกลับมาแล้ว พวกเขาเหล่านั้นได้นำความรู้และวิทยาการต่างๆจากโลกตะวันออกอันรวมไปถึงเงินตรา กลับมาสู่บ้านเกิด ในขณะที่เดียวกันพวกพ่อค้าวานิชต่างๆ ได้ขยายที่ทางจากการค้าขายของตนเอง ซึ่งแต่เดิมอยู่แต่ในเขตกำแพงป้อมปราสาทมาสู่โลกภายนอก พร้อมกันนั้นบรรดาพ่อค้าวานิชได้เริ่มอยู่นอกอาณาเขตการอุปถัมภ์ของพวกเจ้าที่ดินทั้งหลาย เป็นผลให้ต่อมาเหล่าช่างฝีมือและเสรีชนต่างๆก็ได้ติดตามกันออกมาด้วยเช่นเดียวกัน จากการที่พวกเขาเหล่านั้นได้ออกมาสู่โลกภายนอก จึงทำให้มีโอกาสได้ท่องเที่ยวไปในที่ต่างๆได้อย่างอิสระ ซึ่งรวมไปถึงการซื้อขายสินค้าด้วยอันเป็นผลให้ระบบเงินตรากลับมาเป็นที่นิยมกันอีกครั้งหนึ่ง (Thomas W. Becker, 1969 : 92-95) และในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 นี้เอง ได้ปรากฏเหรียญกระษาปณ์ที่มีขนาดใหญ่และมีน้ำหนักมากที่เรียกกันในนามของ Groat (มาจากภาษาละตินที่เรียกว่า “grossus” อันแปลว่าใหญ่) เหรียญกระษาปณ์รูปแบบดังกล่าวถูกใช้อย่างกว้างขวางทั่วไปในยุโรปจากช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13-17 อันเป็นผลให้ในเวลาต่อมา ได้ปรากฏความนิยมเหรียญกระษาปณ์ที่ทำจากทองคำใช้จ่ายทั่วไปในประเทศฝรั่งเศส อังกฤษและอิตาลีอีกด้วย

เมื่อยุโรปได้เข้าสู่ช่วงของยุคเรอเนสซองส์ (Renaissance)³⁵ อันมีกำเนิดอยู่ในประเทศอิตาลี โดยมีจุดเริ่มต้นอยู่ในเมืองฟลอเรนซ์ (Florence) เนื่องมาจากตระกูลที่โดดเด่นและมีอิทธิพลอยู่

³⁵ ยุคเรอเนสซองส์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะ ได้แก่ 1.) ระยะที่หนึ่ง คือ ระยะ Classic โดยการย้อนกลับไปหาโรม 2.) ระยะที่สอง คือ ระยะมนุษยนิยม เป็นระยะต่อจากยุคกลับไปหาโรม กล่าวคือ การหันเหจากกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดต่างๆ ของโรม ไปสู่การแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีเช่นกรีก ระยะนี้จะเน้นทางด้านเสรีภาพและความแตกต่างในการแสดงความคิดเห็น อีกทั้งเป็นระยะที่ผู้คนพยายามจะสลัดตนเองให้หลุดจากเงามืดของคริสตจักรที่ครอบงำในยุคก่อนหน้านี้ ส่วนทางด้านของงานศิลปะก็ได้เกิดความพยายามที่จะสลัดออกจากรูปแบบศิลปะเดิมที่อุทิศให้แต่งงานทางด้านศาสนาเท่านั้น ดู **นันทนา กปิลกาญจน์, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก** (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2530), หน้า 279-280

ที่เมืองนี้ คือ ตระกูลเมดิชี (Medici) ได้อุปถัมภ์และส่งเสริมงานศิลปะและตัวศิลปิน อันเป็นผลให้เมืองฟลอเรนซ์กลายเป็นศูนย์กลางของศิลปวิทยาการของยุโรป ในขณะเดียวกันนอกจากฟลอเรนซ์แล้ว บรรดาเจ้าเมืองที่เมืองอื่นๆของอิตาลี ก็ให้การอุปถัมภ์และสนับสนุนงานศิลปะและตัวศิลปิน เช่นเดียวกัน (วิเชียร อินทรกระติก , 2539 : 178) ในขณะที่บางส่วนของศิลปินต่างๆที่ได้รับการอุปถัมภ์จากกลุ่มผู้มีอำนาจดังกล่าว ก็ได้ไปสร้างสกุลช่างเป็นของตนเอง และมีลูกศิษย์ต่างๆ ไม่ว่าจะอยู่ในกรุงโรม ฟลอเรนซ์ และที่เวนิส ด้วยชื่อเสียงทางด้านศิลปะของนครที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงเป็นเหตุจูงใจให้ผู้ที่สนใจจากที่ต่างๆ เดินทางเพื่อไปศึกษาผลงานศิลปะดังกล่าว และเมื่อพวกเขาเหล่านั้นศึกษาจบแล้ว จึงได้นำรูปแบบศิลปะดังกล่าวไปเผยแพร่ต่อในประเทศของตนด้วย (วิเชียร อินทรกระติก , 2539 : 193)

สาเหตุที่ยุคเรอเนสซองส์เกิดขึ้นในอิตาลี เนื่องจากว่าในยุคนั้นนครรัฐอิตาลีถือเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายในภาคพื้นทวีปยุโรป จึงเป็นเหตุให้มีเมืองท่าที่สำคัญๆ เช่น เวนิส เจนัว ฟลอเรนซ์ พลุกล่นไปด้วยผู้คนต่างถิ่นหลากหลายวัฒนธรรม และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง นครรัฐอิตาลีต่างๆเหล่านี้ต่างแยกเป็นนครรัฐที่เป็นอิสระและไม่ขึ้นต่อกัน จึงทำให้พ้นไปจากอิทธิพลของพระสันตะปาปา (นันทนา กปิตกาญจน์ , 2530 : 278) ส่วนสาเหตุที่ยุคเรอเนสซองส์ได้แพร่ขยายไปอย่างรวดเร็วก็เนื่องมาจากการพิมพ์ในยุโรปมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ด้วยคุณูปการของจอห์น กูเตนเบอร์ค (John Gutenberg) ที่เขาได้ประดิษฐ์แท่นพิมพ์ขึ้นเป็นผลสำเร็จในปี ค.ศ. 1448 (พ.ศ. 1991) อันเป็นผลทำให้การพิมพ์แพร่หลายไปทั่วยุโรป ด้วยเหตุนี้จึงทำให้หนังสือมีราคาถูกลงประชาชนทั่วไปสามารถซื้อหามาอ่านได้ ผู้คนจึงมีความรู้และเริ่มกล้าแสดงออกทางความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับโลกทัศน์แบบโบราณมากขึ้น (นันทนา กปิตกาญจน์ , 2530 : 278-279) ขณะเดียวกันในยุคเรอเนสซองส์ยังมีอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญต่อการเติบโตของยุค นั่นคือการเกิดขึ้นของความคิดแบบมนุษยนิยม (Humanism)³⁶ พร้อมๆ กันไปด้วย

เนื่องจากยุคเรอเนสซองส์เป็นยุคที่เฟื่องฟูของศิลปะและศิลปิน ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เป็นยุคที่มีศิลปินที่โดดเด่นและมีชื่อเสียงเช่น ไมเคิล แอนเจโล ลีโอนาร์โด ดา วินชี ราฟาเอล ฯลฯ ดังนั้น จึงทำให้เกิดการพัฒนาของหลายๆ ด้านตามกันมา ประกอบกับนครรัฐต่างๆ ในอิตาลีมีเมืองท่าที่เหมาะสม ประจวบกับความเฟื่องฟูของการค้าขาย จึงทำให้ระบบ

³⁶ มนุษยนิยม (Humanism) คือ การมีทัศนคติที่เห็นแก่ประโยชน์สูงสุดของมนุษย์ โดยถือว่าสิ่งดังกล่าวสำคัญที่สุด รวมถึงการมุ่งดำรงสร้างเสริมมนุษยธรรมให้เกิดขึ้น มนุษยนิยมเป็นปรัชญาที่มุ่งชี้แนะชีวิตที่ดีงามแก่มนุษย์ โดยถือว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างเป็นตัวของตัวเอง การแสวงหาความจริงใดๆ ของโลกต้องยึดจากประสบการณ์ของมนุษย์ มนุษย์มีศักดิ์ศรี มีเกียรติ มีอิสระ อีกทั้งมนุษย์มีศักยภาพที่จะบรรลุเป้าหมายต่างๆ ของชีวิต คำว่า “มนุษยนิยม” น่าจะถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกๆ หลังจากการออกมาจากยุคมืดแล้ว ดู สิทธิ บุตรอินทร์, มนุษยนิยม (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532), หน้า 8-13

เศรษฐกิจแบบเงินตรามีการขยายตัวเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นผลให้มีการปรับปรุงการผลิตเงินตราจำพวกเหรียญกระษาปณ์ให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น ทั้งนี้หลังจากที่ระบบเงินตราได้ซบเซาลงในช่วงยุคมืด จนกระทั่งในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ได้เกิดความนิยมในการใช้เหรียญกระษาปณ์เงินอย่างแพร่หลายเป็นจำนวนมาก และในช่วงนี้เองได้เกิดเหรียญกระษาปณ์ที่เป็นที่รู้จักกันดีในนามว่า “Joachimsthaler” ซึ่งผลิตในแคว้นโบฮีเมีย (สาธารณรัฐเชคในปัจจุบัน) อันมีประวัติความเป็นมาจากการที่ท่านเคาน์แห่ง Schlick ได้ค้นพบเหมืองเงินตลอดจนได้ทำการขุดแร่เพื่อทำการผลิตเป็นเหรียญกระษาปณ์ในปี ค.ศ. 1518 (พ.ศ. 2061) ต่อมากำว่า Joachimsthaler ได้ถูกเรียกให้สั้นลงว่า Thaler³⁷ และคำนี้ได้ถูกเรียกเพี้ยนกันไปในที่ต่างๆ เช่น ที่ฮอลันดาเรียกว่า daler และในที่สุดคำดังกล่าวได้ถูกแปรและปรับมาเป็นภาษาอังกฤษว่า dollar ในปัจจุบัน (Harry Edward Neal, 1967 : 29)

เมื่อยุคของเรอเนซองส์พัฒนาไปได้ระยะหนึ่ง ศาสตร์ทางด้านวิทยาศาสตร์ก็ได้มีการพัฒนาตามกันมาด้วย พร้อมๆกับการหลุดจากการผูกขาดทางความเชื่อของศาสนาจักรที่เชื่อว่าโลกแบน นอกจากนี้ยุคดังกล่าวได้มีการเฟื่องฟูของการค้าเป็นอันมาก อีกทั้งมีการออกเดินเรือไปสำรวจทะเลเพื่อค้นหาดินแดนต่างๆ ส่วนหนึ่งก็เพราะได้รับแรงบันดาลใจจากหนังสือที่ประพันธ์โดย Marco Polo เกี่ยวกับดินแดนของประเทศจีน (Cathay) ที่มีแต่ความมั่งคั่งและรุ่มรวยทางศิลปะ อันนำไปสู่แรงบันดาลใจในการเดินเรือของ Columbus จนกระทั่งเขาได้เดินเรือจนค้นพบโลกใหม่ที่ทวีปอเมริกาในที่สุด

จากการที่เขาค้นพบทวีปอเมริกาจึงเป็นสาเหตุหนึ่งให้สเปน ได้ขยายอิทธิพลและอำนาจเข้าไปยึดครองดินแดนดังกล่าวเป็นอาณานิคมกว่า 4 ศตวรรษ

2.2.1.1 ยุคล่าอาณานิคม

จากการยึดครองทวีปอเมริกากลางและอเมริกาใต้เป็นอาณานิคมในระยะแรก สเปนได้ล่องเรือสินค้าเพื่อทำการค้าขายระหว่างเมืองแม่ที่สเปนและทวีปอเมริกา หลังจากนั้น สเปนจึงได้แผ่แสนยานุภาพไปยังดินแดนอื่นๆ เช่นในปี ค.ศ.1521 (พ.ศ.2064) แมกเจลแลน ได้ค้นพบหมู่เกาะฟิลิปปินส์ อันเป็นผลให้เกิดการเปิดเส้นทางการค้าระหว่างทวีปอเมริกากับภาคพื้นแปซิฟิกเพิ่มขึ้นอีกเส้นหนึ่ง (มะนิลา-อาคาบูโก) นอกเหนือจากเส้นเรือสินค้าสเปน-อเมริกา (รายละเอียดการขยายตัวของจักรวรรดิและการค้าของสเปนในทวีปอเมริกา ดูภาคผนวก ข. เพิ่มเติม)

³⁷ ท่านเคาน์แห่ง Schlick เป็นเจ้าของเหมืองเงินในแคว้นโบฮีเมีย และเป็นผู้ออกเงินตราที่มีชื่อว่า Joachimsthaler แต่ชื่อดังกล่าวยาวและเรียกยาก ต่อมาประชาชนจึงเรียกสั้นๆว่า “Thaler” ซึ่งแปลว่า ขึ้นหุบเขา หรือ เหรียญหุบเขา (บุญเกิด งอกคำ, 2526: 10)

การค้าข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกระหว่างมะนิลาและอาคาปูโก³⁸ ผลักดันให้เศรษฐกิจการค้าระหว่างเอเชียกับอาณานิคมของสเปนในอเมริกาใต้กลับมีชีวิตชีวา ที่มาของการค้าเส้นดังกล่าวเกิดจากการที่ Felipe de Salcedo ได้นำเรือซึ่งบรรทุกสินค้าจำพวก ออบเชย ออกจากเมืองท่า เซบู ของฟิลิปปินส์ไปค้าขายยังอเมริกาใต้ในช่วงปี ค.ศ. 1565 (พ.ศ. 2108) ซึ่งจากจุดนี้เองจึงเป็นการเริ่มต้นศักราชทางการค้าระหว่างหมู่เกาะฟิลิปปินส์กับอเมริกาใต้ และด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเป็นผลให้เงินตราที่ผลิตจากเม็กซิโกและเปรู ซึ่งเรียกว่า “cob”³⁹ (ดูภาพ 2.11) ได้เป็นที่นิยมใช้จ่ายในเอเชีย ทั้งเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาต่อมาด้วย

ภาพที่ 2.11 เงินตรารูปซังข้าวโพด (cob money) ที่ผลิตจากเนื้อเงิน

ที่มา www.numismatics.org/.../cases/case07.B.html

³⁸ สเปนได้เปิดเส้นทาง มะนิลา-อาคาปูโก ดังกล่าวเพื่อนำสินค้า เช่น ไหมดิบ ผ้าไหม เครื่องปั้นดินเผาจากจีนเข้ามายังดินแดนอาณานิคมอเมริกาใต้ โดยจีนจะขนส่งสินค้าดังกล่าวจากเมืองท่าในมณฑลฮกเกี้ยนของจีนไปยังท่ามะนิลา จากนั้นจีนจะนำเงินที่ได้(เงินซังข้าวโพดจากอเมริกาใต้)จากการขายสินค้าที่มะนิลากลับไปประเทศของตน ส่วนมะนิลาจะทำการส่งสินค้าที่ได้จากจีนไปยังเมืองอาคาปูโกในเม็กซิโกอีกทอดหนึ่ง ในระยะนั้น ถือกันว่าตลาดเอเชียที่ใหญ่มากได้แก่ ตลาดจีนและญี่ปุ่น (ราวๆ ค.ศ. 1570-1630) ซึ่งนอกจากตลาดจีนแล้ว ญี่ปุ่นก็เข้ามามีบทบาทในการค้าขายด้วย เหตุเพราะราวๆ ค.ศ. 1580 ญี่ปุ่นได้ขุดพบแร่เงินในประเทศเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ ญี่ปุ่นจึงได้นำเงินตราของตนที่ผลิตจากเนื้อเงินและขุดค้นได้เป็นจำนวนมาก มาทำขึ้นซื้อและขายสินค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น โคชินจีน อยุธยา กัมพูชา ดังเกี๋ย ฯลฯ ญี่ปุ่นได้ใช้เงินตราที่ผลิตได้นี้ ซื้อสินค้าต่างๆของท้องถิ่น เช่น ผ้าไหม หนังกวาง หนังกวางลาม ไม้ฝาง ด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าว จึงทำให้มีการแลกเปลี่ยนของเงินตราญี่ปุ่นและเงินตราของอเมริกาใต้ในตลาดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านการซื้อสินค้าดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่งทั้งจีนและญี่ปุ่นมีบทบาทที่ทำให้เกิดการหมุนเวียนของเงินตราดังกล่าวในภูมิภาคเอเชียขึ้น (โยชิยุกิ มาซุฮารา , 2546 : 56-58)

³⁹ คำว่า cob มาจากภาษาสเปน คือ Cabo de barra ซึ่งหมายถึง ตัดออกมาจากแท่ง เงินตราชนิดนี้รูปร่างคล้ายซังข้าวโพด ผลิตเป็นครั้งแรกราวปี ค.ศ. 1600

จากการค้าที่ขยายตัวระหว่างเอเชียและอเมริกาใต้ จึงทำให้เมืองอาคาปูโกลจากเดิมที่เป็นเพียงหมู่บ้านประมงเล็กๆ ได้พัฒนากลายเป็นเมืองที่มีบทบาททางการค้าแห่งหนึ่ง (มาซาอิโร กิมูระ , 2535 : 1-3) เงินตราที่สเปนนำเข้ามาใช้ในการค้าระหว่างประเทศ โดยชุดได้จากอาณานิคมในอเมริกาใต้ในช่วงแรกๆ นั้น ยังมีได้มีรูปร่างเป็นเหรียญกระษาปณ์กลมแบนอย่างที่เราเข้าใจกัน แต่จะมีลักษณะคล้ายซังข้าวโพด และมีหน่วยเงินตราที่เรียกว่า “Real”⁴⁰ โดยแต่ละแท่งจะมีราคาบนแท่งเท่ากับ 8 Real และมีน้ำหนักต่อแท่งเท่ากับ 27 กรัม เมื่อได้แท่งเงินขนาดน้ำหนักดังกล่าวมาแล้ว จึงทำการตีตราสัญลักษณ์ของจักรวรรดิสเปนเพื่อเป็นการประกันว่ามีความบริสุทธิ์ของเนื้อเงิน แท่งเงินดังกล่าวใช้เป็นเงินตราเรื่อยมาจนกระทั่ง ปี ค.ศ. 1732 (พ.ศ. 2275) ทางจักรวรรดิสเปนจึงได้ตั้งโรงกระษาปณ์เพื่อผลิตเหรียญกระษาปณ์แบบกลมแบนเป็นครั้งแรกที่เมืองเม็กซิโกซิตี โดยลักษณะเหรียญกระษาปณ์ที่ถูกนำมาใช้แทนนิยมเรียกกันในหมู่นักสะสมเหรียญกระษาปณ์ว่า “เหรียญลูกโลก”⁴¹ (ดูภาพ 2.12) แต่ในภาษาอังกฤษจะเรียกว่า Spanish mill dollar หรือ Piece of eight หรือ Pillar dollar โดยด้านก้อยของเหรียญเป็นรูปตราอาร์มหรือตราแผ่นดินของจักรวรรดิสเปน ส่วนด้านหัวของเหรียญจะเป็นรูปเสาหินคู่เฮอรัคิวลิส⁴² ระหว่างเสาหินด้านซ้ายและขวาจะมีลูกโลกสองใบ

⁴⁰ เนื่องจากเหตุที่ว่าเหรียญอาณานิคมสเปนมีหน่วยที่เรียกว่า “Real” ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของคำว่า “เหรียญ” ในภาษาไทย โดยอาจารย์ ล้อม เพ็งแก้ว ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า คำว่าเหรียญน่าจะมาจากสำเนียงทางภาคใต้ของไทย (เนื่องจากเหรียญดังกล่าวมีใช้จำหน่ายเวียนกันมากทางภาคใต้ของประเทศไทย) อาจารย์ชี้ชัดว่าภาษาทางภาคใต้นั้นมักจะใช้ระดับวรรณยุกต์แยกความหมายมากกว่าภาษาทางกรุงเทพฯ เช่นคำว่า “เมื่อไหร่” หรือ “ทำอะไร” จะออกเสียงเป็น “โหระ” เช่น “ทำอะไร” ดังนั้นหน่วยเงินที่ออกเสียงว่า เรียล จึงออกเสียงเป็น “เหรียญ” แต่สยามในยุครัตนโกสินทร์ ยังเขียนด้วยคำว่า “เหรียญ” ซึ่งสะกดด้วย “น” ต่อมาจึงได้เปลี่ยนไปเขียนโดยการสะกดด้วย “ญ” อันสอดคล้องกับทัศนคติของ บุญเกิด งอกคำ ที่ตั้งข้อสังเกตว่าเหตุที่เปลี่ยนจาก “น” เป็น “ญ” ก็เพราะต้องการที่จะให้สอดคล้องกับคำว่า “หิรัญ” ซึ่งแปลว่า เงิน

⁴¹ เหรียญดังกล่าวมีอยู่มากในแถบภาคใต้ของประเทศไทยซึ่งมีเมืองท่าในการค้าขายกับประเทศจีน (โดยที่ประเทศจีนได้ทำการค้าขายกับฟิลิปปินส์อีกทอดหนึ่ง) ดังนั้นเหรียญดังกล่าวจึงมีการใช้หมุนเวียนอยู่ในภาคใต้ของประเทศไทยด้วย

⁴² ตำนานของเสาหินคู่เฮอรัคิวลิส มีที่มาจากเทพปกรณัมของกรีก-โรมัน โดยมีเรื่องเล่าว่า เฮอรัคิวลิสเป็นโอรสที่เกิดจาก จูปีเตอร์ที่ได้มาลักลอบสมรสกับนางแอลกมีนิจนางตั้งครรรภ์ ต่อมาเทพพิวโน ชายาของจูปีเตอร์ทราบเข้าจึงเกิดความโกรธแค้น และได้สาบเฮอรัคิวลิสให้ต้องพบแต่ความวิบัติ เมื่อเฮอรัคิวลิสเติบโตใหญ่และมีครอบครัว ได้พลาดพลั้งสังหารภรรยาและลูกของตนเอง เขาจึงได้ไปพบกับยูริสเธียส (Eurystheus) เจ้าครองนครไมซีนี เพื่อประกอบภารกิจให้แก่ ยูริสเธียส ตามแต่ที่เขาจะได้รับคำสั่ง เพื่อตนเองจะได้ชำระจิตใจที่มีมลทินให้บริสุทธิ์ ภารกิจมีทั้งหมด 12 อย่าง เฮอรัคิวลิสได้ปฏิบัติภารกิจลุล่วงมาด้วยดี จนกระทั่งเมื่อถึงภารกิจที่ 10 เขาได้รับมอบหมายให้ชิงฝูโคของยักษ์ จีรียอน (Geryon) เขาจึงได้เดินทางมาถึงดินแดนที่เป็นประเทศสเปนในปัจจุบัน ครั้นเมื่อมาถึงเขาพบอุปสรรคขวางอยู่ ซึ่งก็คือเขาที่กั้นทางที่จะเดินผ่านไป ดังนั้นเขาจึงได้ใช้กำลังมหาศาลทำลายภูเขาดังกล่าวให้แตกเป็น 2 ซีก โดยทำลายช่วงกลางของภูเขา น้ำทะเลจึงสามารถไหลผ่านภูเขามาได้ ด้วยวิธีการดังกล่าว จึงทำให้สามารถเชื่อมมหาสมุทรแอตแลนติกกับทะเลเมดิเตอร์เรเนียนได้ ต่อมาภูเขาที่ถูกแบ่งเป็น 2 ซีกดังกล่าวจึงได้ถูกขนานนามว่า “เสาหินแห่งเฮอรัคิวลิส” (The Pillars of Hercules) (อ.สายสุวรรณ , 2515 : 191-109) ทั้งนี้ในโลกยุคโบราณก่อนหน้าสมัยของโคลัมบัส ถือกันว่าดินแดนดังกล่าวเป็นแดนสุดขอบโลก เสาหินเฮอรัคิวลิสจึงเป็น

แทรกอยู่ตรงกลางภายใต้มงกุฎของกษัตริย์ ตีความหมายได้ว่า “มงกุฎ” ซึ่งเป็นตัวแทนสัญลักษณ์ของกษัตริย์และจักรวรรดิของสเปน “ได้ครอบครองโลกสองโลก(ลูกโลกสองใบ) คือ ทั้งโลกเก่าและโลกใหม่”

ภาพที่ 2.12 เหรียญลูกโลก (Pillar dollar) ที่ใช้ต่อมาจากเงินตรารูปซังข้าวโพด

ที่มา www.newworldtreasures.com/milledpillar.htm

เหรียญชนิดนี้ผลิตระหว่างปี ค.ศ. 1732-1772 และมีใช้หมุนเวียนในทวีปเอเชียรวมไปถึงทางภาคใต้ของประเทศไทยซึ่งส่วนใหญ่อยู่ภายใต้ภาคเศรษฐกิจของพ่อค้าเชื้อสายจีนและมลายู ต่อมาในปี ค.ศ. 1772 (พ.ศ. 2315) ทางรัฐบาลอาณานิคมของสเปนในทวีปอเมริกาได้ออกเหรียญกระษาปณ์รูปแบบใหม่ทดแทน คือ รุ่นที่มีการใส่พระพักตร์ของกษัตริย์แห่งสเปนเชื้อสายพระราชวงศ์บูร์บง โดยเหรียญรุ่นดังกล่าวได้ผลิตระหว่างปี ค.ศ. 1772-1821 (ทั้งนี้ในช่วงระหว่างปีดังกล่าวมีการเปลี่ยนรัชกาลของกษัตริย์ถึง 3 พระองค์ กล่าวคือ คาร์ลอสที่ 3 คาร์ลอสที่ 4 และเฟอร์ดินันด์ที่ 7) สิ่งที่เป็นมรดกตกทอดของเหรียญลูกโลกต่อระบบเงินตราของสหรัฐอเมริกาในเวลาต่อมา ก็คือ สัญลักษณ์ริบบิ้นที่ม้วนรอบเสาเฮอร์คิวลีสด้านขวามือ ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของหน่วยเงินดอลลาร์ของสหรัฐอเมริกาในเวลาต่อมา นอกจากนี้ประชาชนในอาณานิคมโดยทั่วไปนิยมที่จะนำเหรียญดังกล่าวมาตัดเป็นชิ้นๆ เพื่อจะนำมาแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าที่มีมูลค่าเป็นหน่วยย่อยๆ ลงไป เหรียญที่ถูกตัดเป็นชิ้นๆ จะถูกเรียกว่า bits (โดยแต่ละ bit หมายถึง 1 Real ด้วยเหตุนี้เหรียญดังกล่าวจึงถูกเรียกอีกอย่างว่า Piece of eight) ซึ่งคำดังกล่าวยังเป็นสิ่งที่ตกทอดมาถึงระบบเงินตราของสหรัฐอเมริกาใน

สัญลักษณ์ดินแดนสุดขอบของโลกเก่า ด้วยคติดังกล่าวสเปนซึ่งเป็นเจ้าของดินแดนดังกล่าว จึงถือว่าการได้ดินแดนอาณานิคมอเมริกา (โลกใหม่) เป็นสัญลักษณ์แห่งความสำเร็จของจักรวรรดิสเปน ดังจะเห็นได้จากมีการจำลองเสาเฮอร์คิวลีส ลงไปยังเหรียญลูกโลก ทั้งนี้บนเสาหินยังมีแถบคำขวัญที่ม้วนรอบเสา และเขียนเป็นภาษาละตินโดยเขียนไว้ว่า Plus Ultra ซึ่งหมายถึง ให้เดินทางไปยังโลกใหม่และสำรวจดินแดนที่ยังไม่เคยมีใครไปถึง (ต่อมาแถบคำขวัญที่เสาหินด้านขวามือจึงได้กลายเป็นที่มาของสัญลักษณ์หน่วยเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกา) เสาหินดังกล่าวจึงเป็นสัญลักษณ์ในการเดินทางไปสู่โลกใหม่ และยังปรากฏอยู่บนตราอาร์มแผ่นดินของสเปนจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นเหรียญลูกโลกดังกล่าวจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อว่า Pillar dollar

ปัจจุบันด้วย กล่าวคือ หน่วยเงิน 2 bits จะถูกเรียกว่า Quarter dollar (25 Cents) หรือ 4 bits ถูกเรียกว่า Half dollar หรือ 8 bits ถูกเรียกว่า One dollar (Harry Edward Neal , 1967 : 34)

ต่อมาในปี ค.ศ. 1821 (พ.ศ. 2364) อันเป็นปีที่ “สเปนใหม่” ประกาศเอกราชจากสเปน และเรียกนามของประเทศตนเองว่า “เม็กซิโก” ทางรัฐบาลเอกราชของเม็กซิโกจึงได้ทำการผลิตเหรียญกระดาษของตนเองขึ้นมาใช้ โดยรูปแบบเหรียญดังกล่าวทางด้านหัวเป็นรูปนกอินทรีขี้อาบง (เหรียญนก) หรือที่เรียกว่า “Mexican dollar” ในภาษาอังกฤษ เหรียญดังกล่าวยังมีหน่วยเป็น Real เช่นเดียวกับยุคอาณานิคม เหรียญดังกล่าวผลิตขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1825-1909 อนึ่ง ถือได้ว่าเหรียญ Mexican dollar ดังกล่าวเป็นเงินตราหลักของโลกที่ใช้ในช่วงตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ก่อนที่เงินดอลลาร์ของสหรัฐอเมริกาจะขึ้นมามีบทบาทเป็นเงินตราหลักของโลกในคริสต์ศตวรรษที่ 20 (วิศรุต พลสิทธิ์ , 2542 : 46- 49)

2.2.1.2 การหมุนเวียนของเงินตราในภูมิภาคเอเชีย

การหมุนเวียนของเงินตราที่ผลิตจากเนื้อเงิน ได้เกิดขึ้นอย่างจริงจังหลังจากการค้นพบเหมืองเงินในอาณานิคมของสเปนที่อเมริกากลางและอเมริกาใต้ราวคริสต์ศตวรรษที่ 16 และต่อมาแร่เงินที่ถูกค้นพบได้ถูกผลิตเป็นเหรียญซังข้าวโพด เหรียญลูกโลก และดอลลาร์เม็กซิกันหรือเหรียญนก (Mexican dollar) ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ในส่วนของเอเซียนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่อช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีความนิยมใช้ดอลลาร์เม็กซิกันมาก⁴³ พ่อค้าชาวยุโรปได้ใช้เหรียญดังกล่าวในการซื้อขายสินค้า อันเนื่องมาจากส่วนผสมของเนื้อเงินและน้ำหนักที่ได้มาตรฐาน โดยแต่ละเหรียญจะมีน้ำหนักประมาณ 25.5 กรัม ต่อมาในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้เกิดการขาดแคลนเหรียญกระดาษเงินเป็นจำนวนมาก สาเหตุเนื่องจากการไหลเวียนของเหรียญ

⁴³ เรื่องนี้ไม่เป็นที่น่าแปลกใจแต่อย่างใดหาก 3 ปัจจัยอันได้แก่ การค้นพบเหมืองเงินในอเมริกากลางและใต้ การเฟื่องฟูของการค้า การแผ่ขยายของจักรวรรดินิยมตะวันตกมายังเอเชีย จะทำให้ระบบเงินตราจำพวกเหรียญกระดาษเงินมาหมุนเวียนแพร่หลายในตลาดเอเชียเป็นจำนวนมาก และจากผลพวงดังกล่าว ทำให้มีผู้ปฏิบัติงานชาวตะวันตกจำนวนมากที่มาปฏิบัติหน้าที่แทนรัฐบาลของตนในอาณานิคมที่เอเชีย จำเป็นจะต้องใช้อุปกรณในชีวิตประจำวัน เช่น จาน ชาม ช้อน ฯลฯ ที่ทำจากแร่เงินจำนวนมาก จึงจำเป็นต้องมีช่างตีเงินซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนมีฝีมือมาเป็นแรงงานในการผลิตเครื่องมือ หรือสิ่งของที่จำเป็นในชีวิตประจำวันดังกล่าว โดยวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตระยะแรก มาจากเงินไซซีของจีน ต่อมาจึงได้ใช้เหรียญลูกโลกของสเปน ดอลลาร์เม็กซิกัน เงินแถบ เงินกีบหัวหนามอินโดจีน รวมไปถึงเหรียญดอลลาร์เพื่อการค้า (Trade dollar) ของสหรัฐอเมริกามาเป็นวัตถุดิบในการผลิตเครื่องใช้ดังกล่าว (Sylvia Fraser-Lu , 1989 : 6-7) ทั้งหมดนี้จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่มีเหรียญกระดาษเงินจากที่ต่างๆ หมุนเวียนในเอเชียเป็นจำนวนมาก

ดอลลาร์เม็กซิกันไปยังตลาดจีนและอินเดียเป็นจำนวนมาก⁴⁴ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นภาวะกดดันให้รัฐบาลเจ้าอาณานิคมที่ปกครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ รัฐบาลฮอลันดา นำเหรียญกษาปณ์ของตนเองมาใช้ในอินโดนีเซีย รัฐบาลอังกฤษที่เกาะฮ่องกงได้ออกเหรียญดอลลาร์ฮ่องกงเมื่อปี ค.ศ. 1867 (พ.ศ. 2410) และหลังจากนั้นยังได้ออกเหรียญดอลลาร์เพื่อการค้า (Trade dollar) มาใช้ในฮ่องกงและ Straits Settlements ด้วย ในขณะที่รัฐบาลอินโดจีน-ฝรั่งเศสได้ออกเหรียญกระดาษเงิน (ภาษาลาวเรียกว่า “กีบหัวหนาม”) ในปี ค.ศ. 1885 (พ.ศ. 2428)

อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นเหรียญกระดาษเงินของชาติใดก็ตาม ประชาชนในเอเชียต่างก็ยังคงรับเหรียญกระดาษดังกล่าวมาใช้โดยอาศัยจากการชั่งน้ำหนักของเนื้อเงินเป็นเกณฑ์⁴⁵ โดยมีได้ให้ความสนใจกับสกุลเงินของเหรียญกระดาษเท่าใดนัก จึงทำให้เงินตราของชาติต่างๆ เช่น ดอลลาร์เม็กซิกัน รูปีอินเดีย (เงินแถบ) เหรียญบาทไทย เหรียญเยนของญี่ปุ่น มีใช้หมุนเวียนอยู่ในเอเชียโดยทั่วไปด้วย พร้อมกันนั้นในช่วงระยะเวลาที่รัฐบาลของประเทศในเอเชียและธนาคารเอกชนยังได้มีการออกธนบัตรมาใช้หมุนเวียนด้วย แต่ก็นิยมใช้กันเฉพาะวงการการค้าระหว่างประเทศหรือในเมืองใหญ่ๆ เท่านั้น ขณะที่ประชาชนทั่วไปไม่นิยมธนบัตร ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนโดยทั่วไปยังคงนิยมใช้และให้ความมั่นใจกับเหรียญกระดาษที่ทำจากเนื้อโลหะเงินมากกว่า

นอกจากเอเชียแล้ว เหรียญกระดาษเงินได้ถูกนำมาใช้ในวงการการค้าระหว่างอเมริกาและยุโรปด้วยเพราะแร่เงินมีความแน่นอนเช่นเดียวกับทองคำ แต่ต่อมาในช่วง ค.ศ. 1870 มูลค่าการแลกเปลี่ยนของโลหะเงินต่อทองคำมีระยะห่างกันมากขึ้นและต่ำลงเรื่อยๆ ดังนั้นประเทศทางฝั่งยุโรปและอเมริกาจึงได้หันมาถือมาตรฐานทองคำที่ตนเคยถืออยู่เดิม และจากเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้เหรียญกระดาษเงินที่มีอยู่ราคาตกต่ำลง จนหลายๆ ประเทศทางแถบยุโรปนำเหรียญกระดาษเงินที่ตนมีดังกล่าวมาใช้ในการค้ากับประเทศทางแถบเอเชีย ซึ่งจะมีส่วนต่างของราคาเนื้อเงินมากด้วยเหตุนี้ประเทศต่างๆ ในแถบเอเชียที่ถือมาตรฐานเงินอยู่ จึงขาดดุลในการทำธุรกรรมต่างๆ กับประเทศทางยุโรปและอเมริกา ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวหันไปถือมาตรฐานทองคำแล้ว

⁴⁴ ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงได้พบว่า เหรียญเม็กซิกันดอลลาร์ที่หมุนเวียนจากตลาดการค้าในประเทศจีน จะปรากฏตราจีน (Chop mark) ที่ตอกลงบนตัวเหรียญ ทั้งนี้ก็เพราะการตอกตราจีนดังกล่าวเป็นการรับรองความบริสุทธิ์ของเนื้อเงินโดยพ่อค้าท้องถิ่นของจีน หรือเพื่อเป็นการรับรองว่าเหรียญดังกล่าวเป็นของแท้ เช่นเดียวกับเหรียญเม็กซิกันดอลลาร์ที่ได้รับการตอกตราจักรและมงกุฎในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังที่ได้กล่าวแล้วในส่วนขอบที่ 1 ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเหรียญเม็กซิกันดอลลาร์ที่ใช้หมุนเวียนในตลาดจีนใน www.sycee-on-line.com/Foreign-silver-coins.htm.

⁴⁵ เนื่องจากประชาชนในแถบเอเชียนิยมชั่งน้ำหนักเนื้อเงินเป็นสำคัญ ดังนั้นเหรียญดอลลาร์เม็กซิกัน เหรียญอินโดจีน เหรียญ Trade dollar ของสหรัฐอเมริกา จึงได้มีการระบุน้ำหนักของเหรียญและความบริสุทธิ์ของเนื้อเงินไว้ที่ด้านก้อยของเหรียญเพื่อให้ง่ายแก่การเข้าใจต่อผู้รับเหรียญดังกล่าวมาใช้ ส่วนเหรียญบาทไทยมีเนื้อเงินหนักเท่ากับราคาน้ำเหรียญอยู่แล้วจึงไม่จำเป็นต้องระบุน้ำหนักของเหรียญ

ในขณะเดียวกันทางสหรัฐอเมริกาเมื่อหันกลับไปถือมาตราทองแล้ว จึงได้หากำไรจาก ส่วนต่างของอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างทองคำกับเงินด้วยการผลิตเหรียญ Trade dollar ที่ผลิตจากโลหะ เงินเพื่อนำมาซื้อขายสินค้ากับเอเชียด้วย⁴⁶ และสาเหตุที่ราคาค่าเงินที่ตกต่ำลงเมื่อเทียบกับราคาทองนี้ นี้เองที่กดดันให้รัฐบาลประเทศต่างๆในเอเชีย ได้รับความยากลำบากในการเก็บภาษี เนื่องมาจากการ ทำธุรกรรมทางการค้ากับต่างประเทศของเอกชนเกิดการขาดทุน จึงทำให้ไม่มีผลกำไรมาจ่ายภาษีให้ รัฐบาลได้ ทำให้รัฐไม่มีรายได้จากการเก็บภาษีได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย จนในที่สุดรัฐบาลต่างๆใน เอเชียจึงตัดสินใจยกเลิกการถือมาตราเงิน และหันมาถือมาตราทองตามลำดับ โดยเริ่มจาก

รัฐบาลอาณานิคมฮอลันดาที่อินโดนีเซีย ถือมาตราทองเมื่อปี ค.ศ. 1877

รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดีย-พม่า ถือมาตราทองเมื่อปี ค.ศ.1893

รัฐบาลอาณานิคมอเมริกาที่ฟิลิปปินส์ ถือมาตราทองเมื่อปี ค.ศ.1903

รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่ Straits Settlement ถือมาตราทองเมื่อปี ค.ศ. 1904

รัฐบาลสยาม ถือมาตราทองเมื่อปี ค.ศ. 1908⁴⁷

⁴⁶ เหรียญ Trade dollar ของสหรัฐฯ ได้ผลิตขึ้นมาเมื่อปี ค.ศ. 1873 เพื่อนำมาแข่งขันกับเหรียญดอลลาร์เม็กซิกัน (ดอลลาร์ เม็กซิกันหมุนเวียนอยู่ในตลาดจีนมากที่สุด) เพื่อนำมาซื้อขายสินค้าในแถบเอเชียเท่านั้น โดยถือกันว่าตลาดใหญ่ที่สุดในเอเชียคือ ตลาดจีน (The Encyclopedia Americana volume 7 , 1983 : 206)

⁴⁷ แต่เดิมประเทศไทยเคยใช้มาตราเงินอยู่ แต่มาเปลี่ยนเป็นมาตราทองคำเมื่อ พ.ศ. 2451 (โดยได้ออกพระราชบัญญัติมาตรา ทองคำ ร.ศ.127) โดยมีสาเหตุเนื่องมาจากว่า ราคาแร่เงินเมื่อเทียบกับทองคำจะมีอัตราแลกเปลี่ยนที่ต่างกันมากขึ้น อันทำให้ รัฐบาลต้องขาดทุนเมื่อทำธุรกรรมกับต่างประเทศที่ใช้มาตราทองอยู่ รวมไปถึงราคาสินค้าก็ขึ้นลงอยู่เสมอ ประกอบกับเมื่อราคา เนื้อเงินในตัวเหรียญกระษาปณ์ของประเทศไทยมีราคาหน้าเหรียญถูกกว่าราคาตลาดโลก จะเป็นสาเหตุให้ประชาชนหรือพ่อค้า ทองหลอมเงินบาทเป็นก้อนส่งออกต่างประเทศตามกฎหมายของเกรแฮม ทั้งนี้พระยาสุริยานุวัตรได้เขียนไว้ในหนังสือทศวรรษศตวรรษว่า

“...เมื่อรัฐบาลยังใช้มาตราเงินอยู่ ราคาสินค้าในตลาดไม่สู้จะห่างไกลกันกับราคาเงินใน เหรียญบาทนั้น พวกช่างเงินช่างทองทั้งหลายเมื่อจะทำของรูปพรรณขึ้นใช้พึงจะยุบเงิน บาทลง ทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆเป็นพื้น การที่รัฐบาลต้องลงทุนซื้อธาตุเงินมาพิมพ์เป็น เหรียญษาปณ์ขึ้นนั้น ก็เป็นอันว่าป่วยการไปมาก ทำขึ้นแล้วมีคนเอาไปยุบเสีย ก็ต้อง หมั่นทำขึ้นเรื่อยไป ครั้นภายหลังเปลี่ยนเป็นมาตราทองเนื้อ และน้ำหนักเงินบาทคงมีอยู่ เท่าเดิม แต่รัฐบาลให้สมมติราคาสูงขึ้นเท่ากับน้ำหนักทอง 55.8 กรัม ราคาที่แท้จริงในเงิน บาทจึงสูงเกินไปกว่าราคาเงินที่ขายกันอยู่ในตลาดมาก การนี้เป็นอันป้องกันไม่ให้พวกช่าง ทั้งหลายเอาเหรียญษาปณ์ไปยุบหลอมได้ต่อไป...แต่โดยที่รัฐบาลให้สมมติว่าเหรียญบาท เงินมีราคาเท่าทองคำบริสุทธิ์หนัก 55.8 เซนติกรัม ซึ่งเป็นการยกราคาเนื้อเงินที่มีอยู่ใน เหรียญบาท ให้สูงกว่าราคาธาตุเงินตายที่ซื้อขายกันอยู่เป็นสินค้าอย่างหนึ่งในตลาดโลก นั้น เพื่อจะรักษาราคาแลกเปลี่ยนระหว่างเงินตราสยามกับเงินตราต่างประเทศไว้ให้ยืนที่

จะมีก็แต่รัฐบาลอินโดจีน-ฝรั่งเศสเท่านั้น ที่ยังมีได้เปลี่ยนไปใช้มาตรฐานเงินในระยะเวลาดังกล่าว สาเหตุเนื่องจากฝรั่งเศสไม่ต้องการเสียเปรียบทางการค้าและผลกำไรมหาศาลจากการค้าขายกับจีนและฮ่องกงเนื่องจากจีนในขณะนั้นยังใช้มาตรฐานอยู่ รัฐบาลอินโดจีน-ฝรั่งเศสหันมาถือมาตรฐานเงินเมื่อล่วงเข้าสู่ปี ค.ศ. 1930⁴⁸

2.2.1.3 วิวัฒนาการของเงินตรา

ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ศึกษาสองหัวข้อ อันได้แก่ 1.)วิวัฒนาการของการใช้เงินตราในไทย 2.)วิวัฒนาการของการใช้เงินตราในลาว

2.2.1.3ก วิวัฒนาการของการใช้เงินตราในไทย

ประเทศไทยในสมัยโบราณเมื่อประชาชนจะทำการซื้อขายของกัน จะใช้การแลกเปลี่ยนกันเป็นพื้นฐาน ต่อมาจึงได้มีการใช้โลหะเงินและทองตัดแบ่งตามน้ำหนัก เพื่อเป็นสื่อในการแลกเปลี่ยน ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชานุศาสน์ราชกิจว่า

“...ประเพณีใช้เงินในการซื้อขายกำหนดราคาเงินด้วยน้ำหนัก เวลาใช้ต้องชั่งเสมอไป ตราต่างๆที่ดีไว้กับเงินเป็นแต่เครื่องหมายทางชื่อของพ่อค้าผู้ทำหรือแห่งที่ทำเงินนั้น กับบอกน้ำหนักและน้ำหนักอย่างรับประกันความบริสุทธิ์ของเงินตราที่ทำขายนั้น ใช้ประเพณีอย่างนี้ทุกประเทศทางตะวันออกตั้งแต่อินเดียตลอดไปจนเมืองจีน...”

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชานุศาสน์ราชกิจ, 2504 : 113)

ซึ่งแต่โบราณดั้งเดิมมา เนื้อเงินจะไม่มีการตีตรา หากปรากฏว่าโลหะเงินเป็นแท่งใหญ่และจำเป็นต้องตัดกันให้เป็นแท่งเล็กๆตามน้ำหนักที่เทียบกับสินค้าชิ้นนั้นๆแล้ว ผู้ขายสินค้าจำเป็นต้องนำเงินที่ได้มา มาชั่งน้ำหนักและพิสูจน์เนื้อเงิน ต่อมาจึงได้วิวัฒนาการมาเป็นการใช้ตรา โดยมีการตีตราของพ่อค้านั้นๆ เพื่อเป็นการรับรองว่า แท่งเงินนั้นๆ มีความน่าเชื่อถือ ส่วนบุคคลอื่นก็วางใจที่จะใช้

มันคงอยู่ได้...ราคาค่าแลกเปลี่ยนเงินตราสยามกับต่างประเทศไม่ขึ้นๆลงๆห่างไกลกันโดยรวดเร็วได้เหมือนเมื่อยังใช้มาตรฐานเงินอยู่แต่ก่อน...” (พระยาสุริยานุวัตร, 2518 : 345-346, 363)

⁴⁸ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Ooi Keat Gin (Editor), *Southeast Asia : A Historical Encyclopedia* (Santa Barbara : ABC-Clio, 2004)

เงินที่มีตราของพ่อค้า ด้วยเหตุดังกล่าว พ่อค้าผู้อื่นจึงพากันเอาอย่าง เงินตราจึงน่าจะเกิดขึ้นนับแต่นั้น ทั้งนี้แต่เดิมผู้ใดก็สามารถมีสิทธิในการผลิตเงินตราได้ ต่อมาจึงได้มีวิวัฒนาการและการพัฒนาการของเงินตราไทยเป็นพดด้วงขึ้นมา

“...จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงเอาการทำเงินตรามาเป็นการเล่น และห้ามมิให้ผู้อื่นทำเงินตราขายเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่นั่นจึงมีเงินตรารูปพดด้วงขนาดหนักบาทหนึ่ง” สองสลึง สลึงหนึ่ง และเฟื้องหนึ่ง เนื้อเงินและน้ำหนักเสมอกันตามจำนวน และตีตราหลวง ดีเป็นสำคัญ 2 ดวง คือ ตราจักรหมายว่าเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน โปรดให้ทำดวงหนึ่ง ตรารูปอื่นเป็นสำคัญของสมัยที่ทำดวงหนึ่งเช่นเดียวกันทุกขนาด...”
(สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4, 2504 : 114)

ดังที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 ได้ทรงอธิบายแล้วตามข้างต้น เงินพดด้วงของไทยมีหน่วยเงินตราที่สัมพันธ์กับน้ำหนัก กล่าวคือ มีหน่วยที่เรียกว่า เฟื้อง สลึง กิ่งบาท และบาท โดยมีเนื้อโลหะเงินบริสุทธิ์เท่ากับน้ำหนักนั้นๆ เช่น พดด้วงชนิดราคา 1 บาท จะผลิตจากโลหะเงินบริสุทธิ์น้ำหนัก 1 บาท (15 กรัมโดยประมาณ) ดังนั้น เงินพดด้วงของไทยในสมัยโบราณ จึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับน้ำหนักของโลหะมีค่าชนิดนั้นๆ ในการนำมาผลิตเป็นเงินตราจึงทำให้ประชาชน

⁴⁹ หน่วย “บาท” น่าจะมีที่มาจากอาณาจักรหริภุญชัย (ลำพูน) ที่เริ่มประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 8 อันเป็นศูนย์กลางอารยธรรมมอญในประเทศไทยซึ่งสืบเนื่องกับอาณาจักรทวารวดี ระบบน้ำหนักของกลุ่มคนเชื้อสายมอญ-ทวารวดีดังกล่าวที่มีอิทธิพลต่ออาณาจักรข้างเคียง จะเรียกกันว่าหน่วย “Dinkel” โดยใช้กันแพร่หลายในกลุ่มที่ใช้ภาษามอญทั้งในพม่า (ไม่เป็นที่แปลกใจต่อเหตุผลดังกล่าว เนื่องจากพม่าก็รับอิทธิพลและวัฒนธรรมต่างๆ จากมอญมา) รวมถึงหริภุญชัยทางภาคเหนือซึ่งเป็นกลุ่มมอญอีกกลุ่มหนึ่งด้วย ต่อมาในภายหลังคำว่า Dinkel ได้นิยมใช้เป็นหน่วยน้ำหนักที่รู้จักกันทั้งในพม่าและในไทยว่า “Tical” (Robert S. Wicks, 1992 : 164, 350, 351) ซึ่งคำว่า Tical ปรากฏอยู่ในระบบน้ำหนักของไทยและพม่า กล่าวคือในส่วนของพม่าคำว่า Tical ได้แผลงมาจาก “Klayp” ซึ่งเป็นหน่วยวัดน้ำหนักเท่ากับ 1/100 Viss (หน่วยดังกล่าวนำมาใช้ชั่งทองและเงิน) ต่อมา “klayp” จึงได้แผลงเป็นหน่วยที่เรียกว่า “Kyat” (จ๊าด) ในปัจจุบัน ส่วนในประเทศไทยหน่วยน้ำหนักที่เรียกว่า บาท ในปัจจุบันได้เคยใช้ในภาษาอังกฤษว่า “Tical” เช่นกัน ต่อมาจึงเปลี่ยนมาเขียนว่า “Baht” ดังนั้น หน่วย Tical ทั้งไทยและพม่าจึงมีระบบน้ำหนักเท่ากัน ถึงแม้ว่าในบางครั้งอาจมีความต่างกันบ้างเล็กน้อยแต่ก็อนุโลมให้มีน้ำหนักเทียบเท่ากัน หลักฐานอื่นที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในระบบชั่งน้ำหนักระหว่างพม่า ล้านนา ล้านช้าง และสิบสองปันนา ได้แก่ ลูกชั่ง (ลูกเบ็ง) สำหรับชั่งน้ำหนัก (ซึ่งภายหลังได้ถูกนำมาชั่งฝิ่นด้วย) (ดูภาพ 2.13) ลูกเบ็งชั่งน้ำหนักถูกใช้กันอย่างแพร่หลายในดินแดนที่กล่าวข้างต้น เนื่องจากจากดินแดนดังกล่าวมีการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันมาอย่างยาวนาน จึงรับระบบน้ำหนักของกันและกันไปใช้ ก่อนที่จะถูกแบ่งแยกด้วยดินแดนแบบรัฐชาติสมัยใหม่ที่แบ่งเขตแดนออกจากกันดังปัจจุบันนี้

โดยทั่วไปสามารถนำโลหะเงินไปขอแลกกับเงินพดด้วงในลักษณะ “หนักต่อหนัก” ยิ่งกว่านั้น เงินพดด้วงที่ผลิตขึ้นมาดังกล่าวยังสามารถนำไปใช้ในต่างที่ได้อีกด้วย ทั้งนี้เพราะสืบเนื่องจากมาตราเงินพดด้วงที่สัมพันธ์กับน้ำหนักคงที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้น หลักฐานสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าคนไทยในยุคโบราณได้ใช้เงินพดด้วงเป็นตัวชั่งน้ำหนัก ปรากฏอยู่ในบันทึกของ ลาลูแบร์ ซึ่งอยู่ในหัวข้อว่า ชาวสยามใช้เงินตราเป็นเครื่องชั่งน้ำหนัก โดยเขากล่าวว่า

“...เงินตราของเขาย่างเดียวเท่านั้นที่นับว่า มีน้ำหนักอันค่อนข้างเที่ยงตรง และใช้กันในการชั่งน้ำหนักอยู่ มาตราว่า เงินตราของเขานั้นมักจะเก็บ หรือหย่อนน้ำหนัก (เพราะการสึกหรอ) ไปบ้างก็ตาม มีผู้แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบเป็นข้อสังเกตว่า ชาวสยามขายสินค้ากันโดยอาศัยน้ำหนักเงินตราเป็นมาตราชั่ง เงินตราของเขานั้นมีลักษณะไม่น่าดูเลย ด้วยเขาได้เห็นสินค้าที่ซื้อขายกันกองอยู่ในตลาดของตราชั่งข้างหนึ่ง และเงินตราอันใช้เป็นน้ำหนักกองอยู่ในตลาดของตราชั่งอีกข้างหนึ่ง ฉะนั้น น้ำหนักที่ชั่งได้กับจำนวนเงินตราที่นำไปใช้เป็นลูกชั่งจึงใช้ชื่อๆเดียวกัน (คือหนักเท่านั้นเท่านั้นบาทตามจำนวนเงินตราที่เป็นลูกชั่ง)...” (เดอะ ลาลูแบร์ , 2510 : 321)

นอกจากเงินพดด้วงแล้ว ในบันทึกของ ลาลูแบร์ ยังกล่าวว่าเงินตราที่มีมูลค่าราคาต่ำที่สุดคือ “หอยเบี้ย”⁵⁰ โดยในยุคนั้นชาวตะวันตกที่อาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาจะเรียกหอยเบี้ยกันว่า “กอร์” (หรือ cowrie อันมีที่มาจากศัพท์จากภาษาฮินดี) ส่วนชาวสยามจะเรียกว่า “เบี้ย” ซึ่งนำเข้ามาจากหมู่เกาะมัลดีฟส์ หรือไม่กี่นามาจากหมู่เกาะฟิลิปปินส์ (เดอะ ลาลูแบร์ , 2510 : 324)

มาซูฮารา ได้กล่าวว่า หอยเบี้ยได้ถูกใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันอย่างกว้างขวางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมไปถึงยูนนานของจีน ส่วนอาณาจักรสุโขทัยและล้านนาก็ใช้หอยเบี้ยเช่นกัน เขายังไม่พบหลักฐานในการใช้เบี้ยหอยของอาณาจักรล้านช้าง แต่มาซูฮาราได้ตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าหากหอยเบี้ยถูกนำเข้ามาจากมัลดีฟส์จริง หอยเบี้ยน่าจะถูกนำเข้าไปยังยูนนานโดยผ่าน

⁵⁰ โดยปกติแล้วหอยเบี้ยถูกใช้อย่างแพร่หลายในฐานะของเงินตราในทวีปอเมริกา จีน อินเดีย หมู่เกาะแปซิฟิก รวมไปถึงในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 แม้แต่ในปัจจุบันนี้ก็ยังใช้ในบางส่วนของทวีปแอฟริกา นอกจากหอยเบี้ยแล้ว ก้อนหิน ลูกบิด เกล็ดหอยงา ฝ้าย เมล็ดพืช หนังสือตัว ฯลฯ ได้ถูกนำมาแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากัน (Harry Edward Neal , 1967 : 18,21)

ทางภาคเหนือของไทย และเป็นไปได้ว่าน่าจะแพร่หลายเข้าไปยังหลวงพระบางด้วย⁵¹ ซึ่งเขาได้เรียก การแพร่กระจายของหอยเบี้ยระหว่างยูเนียนและภาคพื้นทวีปเอเชียอาคเนย์ว่า **“เขตเศรษฐกิจหอย เบี้ย”** (โยชียูกิ มาซูฮารา, 2546 : 17-18)

ส่วนระบบเงินตราของยูเนียน หอยเบี้ยได้ถูกทำให้เป็นมาตรฐานในการแลกเปลี่ยนซื้อขาย สินค้ากันในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 ของกลุ่ม Dian⁵² โดยที่หอยเบี้ยดังกล่าวได้ถูกนำเข้ามาจากหมู่ เกาะมัลดีฟทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย โดยเส้นทางที่ทำการลำเลียงน่าจะมาจากเส้นทางการขนส่ง ทางบกที่มากับกองคาราวานวัวต่าง⁵³ ทางแถบตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ยังมีการบันทึกไว้ว่า ทางยูเนียนนิยมใช้ตัวหอยเบี้ยเป็นมาตราเงินในการจ่ายภาษี ต่างๆให้แก่ราชสำนักหยวนของมองโกลในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 และ 14 (Robert S. Wicks, 1992 : 63-64) ทั้งนี้ในบันทึกของชาวตะวันตกที่กล่าวถึงเศรษฐกิจหอยเบี้ยในยูเนียน ได้แก่ บันทึก การเดินทางของ Marco Polo โดยเขาได้กล่าวถึงนคร ยาสี⁵⁴ ว่าเป็นเมืองที่ใหญ่โต ในเมืองจะพบ ช่างฝีมือและพลเมืองที่นับถือศาสนาต่างๆกัน ส่วนเงินตราที่ประชากรนิยมใช้ก็คือ **“หอยเบี้ย”** นอกจากนี้ก็อีกเมืองหนึ่งที่ Marco Polo ได้กล่าวถึงการใช้หอยเบี้ยเป็นเงินตราก็คือเมือง การดาน ดาน⁵⁵(มาร์โคโปโล, 2547 : 284-288)

⁵¹ หลวงพระบางยังอยู่บนเส้นทางที่เชื่อมโยงระหว่างยูเนียนกับเมืองท่าต่างๆตามชายฝั่งอันดามันและอ่าวไทย ในขณะที่ยูเนียน มีเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมระหว่างอินเดียกับจีน กล่าวคือ เส้นทางที่ผ่านตอนบนของพม่าไปทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ส่วนอีกเส้นผ่านทางตอนบนของพม่าหรือภาคเหนือของลาวหรือไทย (โยชียูกิ มาซูฮารา, 2546 : 11-12)

⁵² คุณนวรรตน์ เลขะกุล ให้ทัศนะแก่ผู้วิจัยว่า หอยเบี้ยที่ใช้ในยูเนียนน่าจะเป็นเงินปลึกมากกว่า

⁵³ ชาวมุสลิมจีน (ฮ่อ) เป็นกองคาราวานที่มีบทบาทสูงทางตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ช่วงหลัง ค.ศ. 1416 เป็นต้นมา กองคาราวานดังกล่าวมักจะใช้สัตว์ต่างชนิดกัน ซึ่งต่างจากทางแถบภาคเหนือของไทย ลาว พม่าที่มักจะใช้วัวต่าง นาย Ralph Fitch พ่อค้าชาวอังกฤษได้บันทึกในหนังสือที่ชื่อ Voyage begun in the Yeere of Our Lord 1583, and ended in 1591 ว่า **“คาราวานพ่อค้าจีนดังกล่าวนำสินค้าต่างๆ มาขายไม่ว่าจะเป็นชะมด ทองคำ เงิน และสินค้าของจีนอย่างอื่นๆ”** ต่อมาในช่วง คริสต์ศตวรรษที่ 18 กองคาราวานดังกล่าวได้ขยายเส้นทางการค้าจากภาคใต้ของจีนแถบ เสฉวน กุ้ยโจว กว่างซี ไปยังชายแดน ธิเบต เรื่อยไปยังรัฐอัสสัมของอินเดีย พม่า ลาว และภาคเหนือของไทย โดยสินค้าต่างๆที่นำมาขายในยุคนั้น ได้แก่ เสื้อผ้า ผลไม้ ถั่ว พรม เครื่องใช้ทองเหลือง เกลือ ส่วนสินค้าที่พวกเขาจะซื้อกลับไป ได้แก่ ฝ้ายดิบ ชา ฝิ่น เพชรพลอย พันธุ์พืชต่างๆ นอกจากพ่อค้า ฮ่อแล้ว ยังมีชาวจีนฮั่น และชาวเขาร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวอีกด้วย (Andrew Forbes and David Henley, 1997 : 27,56-57) สิ่งสำคัญที่กองคาราวานดังกล่าวนำมาใช้ในการซื้อสินค้าก็คือ เงินไซซี ซึ่งได้แพร่หลายมาตั้งแต่บัดนี้ ทำให้ อาณาจักร ทางแถบนี้ใช้เงินดังกล่าวผลิตเป็นเงินตราของตนอีกด้วย

⁵⁴ เมืองยาสีในความหมายของ Marco Polo คือเมืองตาลี หรือตาลีฟู หรือ เมืองหนองแสในประวัติศาสตร์ไทย

⁵⁵ เมืองคาราดานดานที่ Marco Polo กล่าวถึงอยู่บริเวณภาคตะวันตกของมณฑลยูเนียน อันเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไต

ส่วนในประเทศไทยทางภาคเหนือ (ล้านนา) ได้มีการใช้เงินตราชำระหนี้ต่างๆ เช่น เบี้ย โดยแพร่กระจายมาตั้งแต่ทางตอนใต้ของประเทศจีน ประชาชนแถบนี้จึงคุ้นเคยกับการใช้หอยเบี้ยเป็นเงินตราที่มีมูลค่าต่ำสุด แม้แต่ในกฎหมายมังรายศาสตร์ ได้มีการกล่าวถึงเบี้ยเมื่อเทียบกับค่าโลหะเงินด้วย กล่าวคือ เบี้ยจำนวน 110 เบี้ย จะมีมูลค่าเท่ากับ 1 เงิน นอกจากนี้หอยเบี้ยแล้วยังมีเงินท้อก เงินเจียง และเงินไซซี (Sycee)⁵⁶ (ดูภาพ 2.14) ของจีนที่มากับคาราวานพ่อค้าวัวต่างหมุนเวียนใช้จ่ายในภาคเหนือ จนกระทั่งเมื่ออังกฤษได้เข้าครอบครองพม่าแล้ว ทำให้มีการแพร่หลายของเงินแถบ⁵⁷ (เงินรูปอินเดีย) เข้ามาใช้จ่ายทางภาคเหนือของประเทศไทยด้วย (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2543 : 23-27)

ภาพที่ 2.14 เงินไซซีที่มีการใช้หมุนเวียนทางชายแดนลาว เวียดนาม และภาคเหนือของประเทศไทย ภาพซ้ายเป็นเงินไซซีแบบขนมครก ภาพกลางเป็นแบบอานม้า ส่วนภาพขวาเป็นแบบเรือสำเภา
ที่มาของภาพซ้าย [http : //worldwidetreasure.com](http://worldwidetreasure.com)
ที่มาของภาพกลาง [http : //secure2.moneymuseum.com](http://secure2.moneymuseum.com)
ที่มาของภาพขวา www.sycee.on-line.com

⁵⁶ เงินไซซี (Sycee) เป็นเงินก้อน (Ingot) ของจีนที่นำเข้ามาใช้จ่ายในภาคเหนือ ซึ่งมากับกองคาราวานวัวต่างของพ่อค้าฮ้อจากยูนนาน ลักษณะของเงินไซซีมีความบริสุทธิ์ของเนื้อเงินสูง รูปร่างมักมีหลายแบบ เช่น แบบเรือสำเภา แบบอานม้า แบบขนมครก แบบสี่เหลี่ยม เป็นต้น เงินดังกล่าวมักจะมีใช้จ่ายตามชายแดนจีน ลาว พม่า เวียดนาม และภาคเหนือของไทย เงินไซซีได้ถูกใช้เป็นตัวอุปถัมภ์ในการผลิตเงินตราของชาติต่างๆ ในภูมิภาคนี้อีกด้วย เช่น เงินเจียงของล้านนา เงินพดด้วงของไทย เป็นต้น โดยแบบที่ถูกพบบ่อยจะเป็นแบบอานม้า ซึ่งเป็นรูปแบบเฉพาะของยูนนานเท่านั้น

⁵⁷ เงินแถบหรือเงินรูปเป็นเหรียญกระษาปณ์ที่รัฐบาลอังกฤษในอินเดียผลิตขึ้นมา โดยผลิตจากโรงกระษาปณ์ที่เมืองกัลกัตตา บอมเบย์ และมัทราส ของอินเดีย เมื่อพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ เงินรูปจึงถูกนำมาใช้ในพม่า ต่อมาเมื่ออังกฤษขยายการค้ามาทางภาคเหนือประเทศไทย อันรวมไปถึงการทำธุรกิจป่าไม้สัก เงินรูปจึงได้แพร่หลายเข้ามาในล้านนาด้วย ประชาชนในภาคเหนือจึงคุ้นเคยและยอมรับในการชำระหนี้ และจากการที่เงินรูปมีบทบาทอย่างมากภายในภาคเหนือนี้เอง จึงเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามที่กรุงเทพฯ ต้องการลดบทบาทของเงินรูปจึง โดยพยายามนำเงินตราจากสยามเข้ามาใช้ในราวๆ ปี พ.ศ. 2441 แต่ปรากฏว่าไม่ประสบความสำเร็จ ต่อมาหลังจากที่รัฐบาลสยามได้สร้างทางรถไฟขึ้นมายังภาคเหนือได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2464 เศรษฐกิจภาคกลางที่กรุงเทพฯ จึงเชื่อมโยงกันได้ดีกับภาคเหนือ เงินบาทของสยามจึงค่อยๆ เข้ามามีบทบาทในเศรษฐกิจของภาคเหนือ ประกอบกับเงินรูปมีแนวโน้มที่ตกต่ำลงเรื่อยๆ จนกระทั่งอัตราการแลกเปลี่ยนระหว่างเงินรูปกับเงินบาทเป็น 1 รูป เท่ากับ 0.625 บาท เงินบาทจากสยามจึงเริ่มเป็นที่นิยมใช้นับแต่นั้นมา (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2543 : 42-43)

ทั้งนี้คำว่า “เงินแถบ” น่าจะมาจากคำว่า “ท้อก” คือถ้ำลึงไคเบนและโตะจะเรียกว่า “เถิบ” ถ้ำเบน เรียกว่า “เท็บ” ในภายหลังจึงแผลงไปเป็น “แถบ” (บุญเกิด งอกคำ , 2526 : 32)

2.2.1.3x วิวัฒนาการของการใช้เงินตราในลาว

ในลาวช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 กลุ่มคนเชื้อสายลาวได้เคลื่อนย้ายไปตั้งนครหลวงยัง หลวงพระบาง ทางภาคเหนือของลาวในนาม “เชียงดง เชียงทอง” ซึ่งอยู่ห่างไกลจากความควบคุมของ ขอมโบราณ ในขณะที่กลุ่มนครรัฐทางใต้ลงมา อันได้แก่ สุโขทัยได้มีการกำหนดเงินตราของตนซึ่ง ได้วิวัฒนาการมาเป็น “เงินพดด้วง” ในเวลาต่อมา แต่ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่าเงินตราดังกล่าวของ สุโขทัยได้มีการแพร่กระจายไปถึงหลวงพระบางหรือไม่ ในส่วนของลาวทางภาคใต้ซึ่งยังคงอยู่ ภายใต้อิทธิพลของขอมโบราณ น่าจะมีเหรียญเงินพูนันใช้ปะปนกันอยู่ด้วย

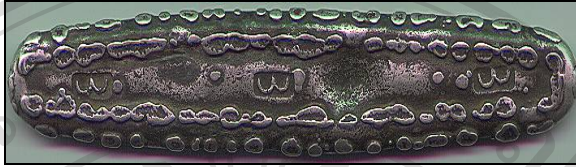
ในราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 สุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจลงตามลำดับ ขณะที่พระเจ้าฟ้างุ้ม (ครองราชย์ พ.ศ. 1896-1936) เริ่มขึ้นมามีอำนาจในช่วงนี้ พระองค์ทรงตั้งอาณาจักรล้านช้างขึ้นมา และจุดนี้เองที่น่าเชื่อถือได้ว่า ลาวเริ่มมีระบบเงินตราของตนเองขึ้นใช้ในยุคนี้นี้ จากการศึกษาพบว่า “หอยเบี้ย” ได้ถูกใช้เป็นเงินตราขั้นพื้นฐานกันอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังปรากฏด้วยว่า เริ่มมีการ ใช้เงินตราที่ทำจากโลหะเนื้อทองแดง โดยรูปร่างของเงินตราดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นแท่งๆ ที่เรียกว่า “เงินลาด”⁵⁸ ทั้งนี้ ได้มีการตั้งข้อสังเกตว่า เหตุใดเงินตราเป็นแท่งที่ทำจากเนื้อเงินจึงเป็นสิ่งที่ยาก มากในยุคของพระเจ้าฟ้างุ้ม ซึ่งถ้าเทียบกับอาณาจักรข้างเคียง เช่น ล้านนา ได้มีเงินไซซีของจีนมาใช้ เป็นวัตถุดิบในการผลิตเป็นเงินเจียง ขณะที่อาณาจักรเชียงดงเชียงทอง (หลวงพระบาง) กลับไม่มีเงิน ลาดที่ผลิตด้วยเงิน

ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ได้มีการย้ายนครหลวงจากหลวงพระบางลงมายังเวียงจันทน์ จึงทำให้เศรษฐกิจของราชอาณาจักรมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงน่าเชื่อว่า มีเนื้อเงินแพร่หลาย เข้ามายังราชอาณาจักร และเงินลาดก็ค่อยๆ มีส่วนผสมของเงินเพิ่มขึ้นตามลำดับ แล้วจึงค่อยๆ พัฒนา เป็น “เงินฮ้อย”⁵⁹ (ดูภาพ 2.15) ในเวลาต่อมา แต่อย่างไรก็ตามแม้เงินฮ้อยจะมีส่วนผสมของเนื้อเงิน

⁵⁸ เงินลาดจะมีการตีตราทั้งหมด 3 ตรา โดยสองตราจะเป็นตราจักร และตราช้าง ส่วนตราที่เหลืออีกตราหนึ่ง จะเป็นตรา เต่า ปลา ดอกไม้ ฯลฯ (ธนาคารแห่งประเทศไทย , 2543 : 41)

⁵⁹ เงินฮ้อยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1.) ฮ้อยน้ำสาม ซึ่งประกอบด้วยเนื้อเงิน 3 ส่วน ทองลงหิน 7 ส่วน ใช้เป็นราคา 3 บาท 2.) ฮ้อยน้ำหก จะมีเนื้อเงินหกส่วน ทองลงหิน 4 ส่วน ใช้เป็นราคา 6 บาท 3.) ฮ้อยน้ำแปด จะมีเนื้อเงิน 8 ส่วน ทองลงหิน 2 ส่วน ใช้เป็นราคา 8 บาท (ธนาคารแห่งประเทศไทย , 2543 : 41)

เพิ่มเข้ามา แต่ถ้าเทียบมาตรฐานความบริสุทธิ์ของเนื้อเงินกับเงินพดด้วงของไทยแล้ว เงินฮ้อยยังอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำกว่าพดด้วงมาก(www.anythinganywhere.com/info/azz/azlaos.htm)

ภาพที่ 2.15 เงินฮ้อยของอาณาจักรล้านช้าง
ที่มา www.art-hanoi.com

เท่าที่ปรากฏหลักฐาน มาตรฐานเงินต่างๆของล้านช้างที่มีการบันทึกจะมีหน่วยเป็น บาท มาสก ลาด และเบีย แต่ที่มีมูลค่าสูงที่สุดจะเรียกว่า “ฮ้อย” โดยสามารถเทียบมาตราได้เป็นลักษณะต่างๆดังนี้

12 เบีย	=	1 ลาด (ต่อมาเรียกว่า เฟื้อง)
2 ลาด	=	1 มาสก (24เบีย)
5 มาสก	=	1 บาท
10 บาท	=	1 ฮ้อย

ราชอาณาจักรล้านช้างในยุคต่อมา ได้มีเงินตราแบบอื่นเพิ่มขึ้นมาด้วย เช่น เงินฮาง⁶⁰ เงินคูน นอกจากนั้น อาณาจักรล้านช้างยังได้ใช้เงินของอาณาจักรข้างเคียง เช่นเดียวกับภาคเหนือของไทยด้วย เช่น เงินไซซีของจีน (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน www.bol.gov.la)

อาณาจักรล้านช้าง ในช่วงเดียวกับรัตนโกสินทร์ของไทย ยังมีเงินเหรียญบาทและเงินพดด้วงจากสยาม เงินรูปีจากพม่า มาใช้หมุนเวียนในอาณาจักรด้วย นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่า มีเหรียญอาณานิคมสเปน (ซึ่งเป็นไปได้ว่าจะนำเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา อันเป็นช่วงที่ตรงกับที่สเปนค้นพบเหมืองแร่เงินในอาณานิคมอเมริกา) เหรียญดอลลาร์เม็กซิกัน และเปโซฟิลิปปินส์ หมุนเวียนในตลาดเงินตราของลาวอีกด้วย (สิทธิพร ณ นครพนม หน้า 125 ในศิลปวัฒนธรรม ลำดับที่ 237 ปีที่ 20 ฉบับที่ 9 ก.ค. 2542)

⁶⁰ ผลิตในเวียดนามโดยกรรมวิธีการหล่อ ทำจากเงินบริสุทธิ์ มีรูปร่างคล้ายกับรางวัลหมีจึงออกเสียงว่า “ฮาง” เหตุที่ออกเสียง “ฮาง” เนื่องจาก ภาษาลาว-อีสาน จะออกเสียง “ร” เป็น “ฮ” นำหน้าของเงินฮางแต่ละแท่งประมาณ 6 ตำลึง 6 สลึง

การใช้เงินลาดในลาวมีปรากฏในบันทึกการเดินทางของชาวตะวันตก เช่น เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier)⁶¹ ที่ได้กล่าวถึงเงินตราที่ใช้ในลาวว่า “เงินลาด” เป็นเงินที่หล่อด้วยทองแดง มีใช้กันอยู่ทั้งในฝั่งไทยและฝั่งลาว เขากล่าวว่า “ลาด” น่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า ตลาด⁶² เหตุที่เรียกดังกล่าว อาจจะเพราะความที่เงินลาดมีมูลค่าต่ำ จึงสามารถซื้อขายกันในราคาที่ไม่สูงนัก ประกอบกับเงินลาดยังใช้ซื้อของและจับจ่ายกันในตลาดด้วย จึงเป็นเหตุให้มีการเรียกชื่อเพี้ยนเป็น “ลาด” ไป (เอเจียน แอมอนิเย, 2539 : 37) เงินดังกล่าวยังพบเห็นได้ในเมืองต่างๆของลาว โดยในช่วงที่ แอมอนิเย ไปสำรวจในลาวนั้น เงินไทย 1 บาทแลกได้เท่ากับ 40 ลาด⁶³ ส่วนเงินลาดจำนวน 72 ลาดแลกได้เท่ากับ 1 เหรียญดอลลาร์เม็กซิกัน การหล่อเงินลาดสามารถหล่อได้อย่างเสรี ทางกรมไม่ได้ควบคุม เนื่องจากเงินลาดเป็นเงินปลีกลมมูลค่าต่ำโดยมีการกำหนดราคาตามน้ำหนักของเนื้อโลหะ ดังนั้นทางการจึงมิได้ควบคุม ผู้ใดมีทองแดงหรือทองเหลืองก็สามารถหล่อเงินลาดได้ (นวรรตน์ เถชะกุล, 2536 : 84-85)

ส่วนในบันทึกของ Louis de carne' ที่ได้ร่วมคณะไปกับ Garnier ได้กล่าวถึงช่วงที่เขาได้ออกเดินทางจากสตริงเตงของกัมพูชามายังฝั่งลาว เขาได้บันทึกว่าเงินตราของลาวมีลักษณะเป็นแท่งๆโลหะ (เงินลาด) โดยแต่ละแท่งเทียบราคาเท่ากับ 1 ลาด ถ้าจะแลกเป็นเงินบาทไทย จะต้องใช้เงินลาดจำนวน 7-10 ลาด ต่อมาเมื่อเขาได้ออกจากบาสัก (Bassac) เขาได้เปลี่ยนเงินลาดเป็นเหรียญกระษาปณ์ทองแดง ซึ่งทั้งเขาและพกวาสะดวกกว่า เขากล่าวว่าเงินตราที่ใช้หมุนเวียนในหลวงพระบางมีพวกหอยเบี้ยซึ่งจะร้อยเป็นพวงโดย 25 พวงจะแลกได้ 1 บาทไทย เงินฮ้อยก็สามารถพบเห็นได้

⁶¹ แอมอนิเย เป็นหนึ่งในคณะสำรวจด้านศิลาจารึกชาวฝรั่งเศส โดยเขาได้ค้นหาศิลาจารึกของกัมพูชาและจังหวัดใกล้เคียง ดังนั้น เขาจึงเห็นว่าควรที่จะสำรวจในเขตของลาวซึ่งเคยอยู่ใต้อำนาจของขอมมาก่อนด้วย ในภายหลังเขาได้เขียนบันทึกการเดินทางในลาวออกมาในชื่อหนังสือว่า Voyage dans le Laos

⁶² หลวงผดุงแคว้นประจันต์ (จันทร์ อุตตรนคร) ข้าหลวงกำกับราชการเมืองสกลนคร ได้บันทึกถึง “เงินลาด” ไว้ว่า “...ลาดหรือ ทองลาด เรียกเงิน ชนิดที่ 4 ดังกล่าวมาแล้ว ในเบื้องต้นนั้น คำว่าลาดนี้ หมายความว่าตามกิริยาว่า เงินเป็นเครื่องสำหรับใช้สอยเบ็ดเตล็ดดังคำว่า ชิก เลี้ยว อัฐ ไสฟัส (เป็นเงินตราของภาคกลาง) ที่ใช้จับจ่ายซื้อหากันอยู่ทุกวันนี้ อีกประการหนึ่ง คำที่เรียกว่า “ลาด” แปลว่า “ตลาด” เพราะคนทั้งหลาย (ภาคอีสาน) ย่อมเรียกกันอยู่โดยทั่วไปว่า “ไปตลาด ลาด ลี” หรือ “จ่ายตลาด ลาด ลี” (ลาด แปลว่า ตลาด ลาดลี ก็ว่า)...” (อ้างถึง หลวงผดุงแคว้นประจันต์ ,เรื่องเงินของราษฎรภาคอีสาน อ้างใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน , 2542 : 832)

⁶³ เขาได้เทียบกับในยุค คณะสำรวจของ ฟรานซิส การ์นิเย ในปี ค.ศ. 1866 ที่มีบันทึกในช่วงนั้นว่า 1 บาทไทยแลกได้เท่ากับ 24 ลาด

ในหลวงพระบางเช่นเดียวกัน นอกจากนี้เขายังพบเงินรูปีอินเดียซึ่งสามารถแลกเปลี่ยนเงินบาทได้มูลค่าเท่าๆกัน ทั้งนี้เงินรูปีดังกล่าวได้เดินทางเข้ามากับพ่อค้าวัวต่างตามชายแดนพม่า-ลาว เขายังพบเหรียญดอลลาร์เม็กซิกันอีกด้วย แต่เขาไม่ทราบว่าแลกเปลี่ยนเงินตรามูลค่าเท่าใด (Louis de Carne', 1995 : 159)

2.2.2 ศิลปะบนตัวเหรียญ

ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 แล้วว่า เหรียญกระษาปณ์จัดอยู่ในงานประติมากรรมนูนต่ำ โดยมีลวดลายปรากฏอยู่บนหน้าเหรียญซึ่งมีลักษณะความเป็นสากลทุกชาติ จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเหรียญกระษาปณ์ของชาติต่างๆในโลกนี้ เหรียญกระษาปณ์ของชาติต่างๆจะมีลักษณะร่วมกันดังต่อไปนี้

1) ด้านหัวของเหรียญกระษาปณ์

จะปรากฏใบหน้าเป็นรูปเหมือนของประมุขชาตินั้นๆ เช่น พระมหากษัตริย์ ประธานาธิบดี หรือนายกรัฐมนตรี เป็นต้น ทั้งนี้การทำรูปเหมือนบนเหรียญกระษาปณ์มีมาตั้งแต่สมัยโรมัน โดยชนชั้นสูงของโรมันมักนิยมทำหน้ากากของผู้เสียชีวิตเพื่อการสักการะ จึงได้ก่อให้เกิดคติการทำประติมากรรมรูปเหมือน ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากอิทรัสคันและกรีก ต่อมาชนชั้นนำของโรมันจึงนิยมทำรูปปั้นของตนเองตั้งไว้ตามที่ต่างๆด้วย (สุทธิลักษณ์ ไชยสุด, 2524 : 51) นอกจากนี้ ทางผู้วิจัยยังทราบจากการได้สนทนากับ รองศาสตราจารย์ หม่อมหลวง สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ในเรื่องของการปั้นรูปลงบนเหรียญ โดยเฉพาะการหันด้านข้างของใบหน้าไปทางด้านซ้ายหรือด้านขวานั้น ไม่มีกำหนดตายตัวชัดเจน แต่ขึ้นอยู่กับว่า ด้านใดสามารถมองเห็นแสงและเงาของเส้นผมและใบหน้าได้ชัดเจนมากกว่ากัน

2) ด้านก้อยของเหรียญกระษาปณ์

มักจะปรากฏรูปตราแผ่นดิน (ตราอาร์ม) ของชาตินั้นๆ หรือมีลายช่อชัยพฤกษ์และช่อดอกไม้อื่นๆ เป็นองค์ประกอบ นอกจากนี้ ส่วนใหญ่ยังมักจะระบุปีศักราชที่ผลิตเหรียญในด้านก้อยนี้ด้วย

3) ด้านหัว หรือด้านก้อยของเหรียญ

มักจะปรากฏเป็นรูปสถานที่ที่สำคัญของชาตินั้นๆ หรือมีข้อความ คำขวัญปรากฏอยู่ด้วย เช่น เสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ หรือ In God We Trust เป็นต้น

4) หน่วยเงินตราของแต่ละชาติ มักจะสัมพันธ์กับชื่อของมาตราซึ่งนำหน้า หรือชื่อที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือเกี่ยวข้องกับนามของชาติ

5) กรณีของเหรียญกระษาปณ์ที่ระลึก หรือเหรียญที่ระลึก หากปรากฏใบหน้าของประมุข หรือบุคคลสำคัญของชาตินั้นๆ หลายคนบนเหรียญเดียวกัน มักจะทำเป็นรูปซ้อนกัน โดยประมุขคนปัจจุบันจะอยู่ด้านบนสุดของเหรียญและสามารถเห็นสรีระ เช่น หน้าอก บ่า ได้เต็มส่วน หากเทียบกับคนถัดไป (ดูภาพ 2.16)

6) กรณีของเหรียญกระษาปณ์ที่ระลึก หรือเหรียญที่ระลึกของประเทศไทย ซึ่งจะปรากฏใบหน้าของพระมหากษัตริย์หรือราชวงศ์ ยังไม่เคยปรากฏว่าเหรียญใดเป็นแบบรูปแค่พระศอ แต่จะปรากฏว่ามักจะป็นไปถึงพระอังสาหรือพระอุระ เนื่องจากการปั้นรูปแค่พระศอถือว่าไม่เหมาะสมเปรียบเสมือนพระศอขาด ซึ่งต่างจากขนบของประเทศทางแถบตะวันตกที่พระมหากษัตริย์ หรือประชาชนทางยุโรป จะไม่ถือว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องที่ไม่เป็นมงคล⁶⁴ (ดูภาพ 2.17)

ภาพที่ 2.16 เหรียญที่ระลึกของรัสเซีย (ครบรอบ 300 ปี ราชวงศ์โรมานอฟ เมื่อปี ค .ศ. 1913) ยุคพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 จะสังเกตเห็นได้ว่าพระรูปของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 จะอยู่ส่วนบนสุดเมื่อเทียบกับพระเจ้ามิกฮาอิล โรมานอฟ ผู้ก่อตั้งราชวงศ์โรมานอฟ
ที่มา www.worldcoingallery.com

ภาพที่ 2.17 ตัวอย่างเหรียญกระษาปณ์หมุนเวียนยุคจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส จะสังเกตเห็นว่าพระรูปปั้นเพียงพระศอ เมื่อเทียบกับเหรียญของไทยจะพบว่าพระรูปจะป็นถึงพระอุระ
ที่มา www.worldcoingallery.com

⁶⁴ สนทนากับพ่อค้าขายเหรียญตุ้กร กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2549 เวลา 14.00น.

สำหรับด้านก้อยที่มักพบรูปตราแผ่นดิน (ข้อ2) ผู้วิจัยพบว่ามิปรากฏอยู่ในเหรียญแทบทุกชาติในโลก ด้วยเหตุที่ตราแผ่นดินเป็นตัวบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ประจำชาตินั้นๆ จึงทำให้ตราแผ่นดินเกี่ยวข้องกับศาสตร์ในการศึกษาและการออกแบบตราที่เรียกกันว่า “Heraldry”

Heraldry คือ ศาสตร์อย่างหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับตราต่างๆ ของบุคคล หรือตราประจำตระกูลของขุนนางต่างๆ ในแง่ที่ว่าการออกแบบมีวัตถุประสงค์ในการแบ่งแยกอัศวินต่างๆ ในยุคกลางของยุโรป (Michel Pastoureau, 1997: 13) ศาสตร์ดังกล่าวยังศึกษาไปถึงตราที่ประดับหน้าอก ซึ่งภายหลังได้ถูกพัฒนากลายเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังที่กล่าวไปแล้วในตอนต้น ตราประจำตัว หรือตราประจำเมืองนี้ต่อมาได้ถูกเรียกว่า Coat of Arms ซึ่งในภาษาไทยจะเรียกกันว่า ตราอาร์ม ตราแผ่นดิน ตราประจำชาติ หรือ สัญลักษณ์ประจำชาติ ส่วนในภาษาอังกฤษนอกจากจะเรียกตราแผ่นดินว่า Coat of Arms แล้วยังมีคำเรียกอื่นๆ อีก เช่น National Emblem, National Seal, National Insignia, National Symbol, State Arms, State Seal เป็นต้น

อันที่จริงคำว่า Heraldry กับคำว่า Coat of Arms เป็นเรื่องเดียวกัน แต่ Heraldry คือ การศึกษา หรือเป็นศาสตร์และศิลป์แห่งการออกแบบตราอาร์ม ซึ่งจะนำไปใช้บรรยายลักษณะของ Coat of Arms นั้นเอง

การออกแบบตราเพื่อแบ่งแยกอัศวินดังกล่าวมีที่มาจากเมื่ออัศวินต่างๆ ออกรบ และในการออกรบจะต้องสวมชุดเกราะ และหมวกเกราะปิดบังใบหน้าและลำตัว จึงเป็นการแยกออกได้ยากว่าอัศวินคนใดเป็นฝ่ายเดียวกันกับตน ดังนั้น จึงเกิดธรรมเนียมในการออกแบบตราและลวดลายต่างๆ ซึ่งโดยทั่วไปมักจะวาดลวดลายไว้บนโล่ (Shield) โดยมีทั้งการใช้สีต่างๆ เช่น แดง ขาว หรืออาจจะทำเป็นลายริ้ว นอกเหนือไปจากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีการเพิ่มเติมรูปแบบโดยการวาดลวดลายไปบนโล่ให้โดยแบ่งโล่ออกเป็น 4 ช่อง (Quartering) (www.vcharkarn.com) และในที่สุดลวดลายต่างๆ บนโล่จึงได้มีการนำสิ่งของต่างๆ อย่างอื่นมาเป็นเครื่องประดับบนตรา เช่น พูบนหมวกเกราะ คาบ พิณ ปราสาท มนุษย์ สัตว์รูปร่างประหลาดชนิดต่างๆ หรือแถบริบบิ้นคำขวัญมาเป็นองค์ประกอบอยู่ในตราอาร์มดังกล่าว (<http://en.wikipedia.org/wiki/Heraldry#Latin-heraldry>)

เครื่องหมายต่างๆ นอกจากตัวประดับ เช่น พูบนหมวกเกราะ สัตว์ชนิดต่างๆ มนุษย์ แถบริบบิ้นคำขวัญ ฯลฯ ดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว ตราอาร์มที่เป็นของเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ หรือพระมหากษัตริย์ ยังต้องมีส่วนประกอบเพิ่มเติม เช่น มงกุฏ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง⁶⁵

⁶⁵ ตราอาร์มของฝรั่งเศสยุคจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ประดับด้วย เครื่องราชอิสริยาภรณ์ L'égion d' Honneur (ดูภาพ 2.18) ในขณะที่ตราอาร์มของอังกฤษจะประดับด้วยเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตราการ์เตอร์ (Garter) (ดูภาพ 2.19) ซึ่งเกี่ยวข้องกับนักบุญจอร์จ [คำว่า การ์เตอร์ มีที่มาจากกาที่พระเจ้า เอ็ดเวิร์ดที่ 3 (Edward III) แห่งอังกฤษได้ประยุตต์ รูปภาพและตำนานของนักบุญจอร์จ (Saint George) มาเป็นชื่อของเครื่องราชฯ ทั้งนี้ตำนานของนักบุญจอร์จ มีกล่าวขานกันมาว่า ตัวเขาได้

นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มฉลองพระองค์ครุยเป็นฉากด้านหลังของโล่ ระยะต่อมาเมื่อธรรมเนียมต่างๆ ดังกล่าวได้พัฒนามาจนกลายเป็นตราประจำตระกูลแล้ว ยังมีการผูกโยงตราสัญลักษณ์ให้มีความหมายใกล้เคียงกับชื่อและนามสกุล เช่น ตระกูล Harthhill ของอังกฤษ ใช้ตราที่มีรูปหัวใจกับภูเขา (Heart & Hill) ส่วนตราอาร์มของประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้ใช้สัญลักษณ์ “จักรกับตรีศูล” ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฎ แทนชื่อของ “ราชวงศ์จักรี” (www.vcharkarn.com)

แรกเริ่มเดิมทีได้มีการสันนิษฐานกันว่า ตราอาร์มน่าจะมิมีวิวัฒนาการมาได้ 3 ทาง ได้แก่

- 1) สันนิษฐานว่าตราอาร์มในศตวรรษที่ 12 ของยุโรปได้พัฒนามาจากธรรมเนียมตราอาร์มทางทหาร หรือตราประจำครอบครัวของกรีกและโรมัน
- 2) สันนิษฐานว่าตราอาร์มของอนารยชน (Germano-Scandinavian) ได้มีส่วนในการให้อิทธิพลต่อตราอาร์มในยุคศักดินาของยุโรป
- 3) สันนิษฐานว่าตราอาร์มมีมาแต่ดั้งเดิมในโลกตะวันออก (ออตโตมันเตอร์ก) ต่อมาทางโลกตะวันตกได้รับอิทธิพลดังกล่าวมา เนื่องจากการไปทำสงครามครูเสดครั้งที่ 1

ต่อมาข้อสันนิษฐานดังกล่าวข้างต้นถูกหักล้างลง จนกระทั่งได้มีการยอมรับกันใหม่ว่า ตราอาร์มน่าจะพัฒนามาจาก

- 1) การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคศักดินาของยุโรป หลังปี ค.ศ. 1000
- 2) มีการวิวัฒนาการของอาวุธยุทธโปกรณ์ทางการทหาร ระหว่างศตวรรษที่ 11 และศตวรรษแรกของสงครามครูเสดครั้งที่ 1 (Michel Pastoureau, 1997: 16-17)

พัฒนาการของการออกแบบตราได้ถูกทำให้เป็นมาตรฐานขึ้นในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 12 (ค.ศ. 1135 และ 1155) ซึ่งดวงตราต่างๆ ได้ถูกปรับปรุงและแพร่ขยายไปยังอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน สเปน และอิตาลี ในระยะเวลาต่อมาในช่วงยุค Renaissance ศาสตร์ของการออกแบบได้

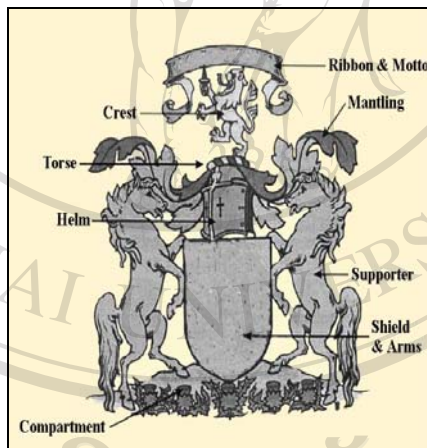
เดินทางไปจนถึงดินแดนที่เป็นประเทศลิเบียในปัจจุบัน อันเป็นดินแดนที่มีมังกรที่ดุร้าย ชาวเมืองหวาดผวากันมาก แต่ในที่สุดตัวนักบุญจอร์จก็สามารถปราบมังกรตัวนั้นได้ และได้ทำพิธีเข้ารีตเป็นคริสต์ศาสนิกชน ต่อมาภาพของนักบุญจอร์จมักปรากฏเป็นภาพขณะที่กำลังสังหารมังกร (ดูภาพ 2.20) และเป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่า “ชัยชนะของคริสต์ศาสนาเหนือสิ่งชั่วร้าย” (The triumph of Christianity over evil) หรือ ผู้นำชัยชนะมาให้ (Victory bringer) ด้วย] ทั้งนี้ตัวนักบุญจอร์จยังถูกสมมติให้เป็นสัญลักษณ์ของอังกฤษด้วย (Sarah Carr-Gomm, 1995: 100-101) จึงไม่แปลกใจที่อิสริยาภรณ์ชั้นสูงการ์เตอร์จะถูกใส่เป็นองค์ประกอบของตราอาร์มของอังกฤษ สำหรับตัวอย่างของการให้และการใช้สัญลักษณ์ในการเป็นตัวแทนของอังกฤษเหนือสิ่งชั่วร้าย ได้แก่ ด้านหลังของเหรียญอิสริยาภรณ์ War Medal ของอังกฤษหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 (ดูภาพ 2.21) เป็นรูปของนักบุญจอร์จ (อังกฤษ) กำลังเหยียบไล่ของเยอรมัน (มังกรที่ถูกนักบุญจอร์จปราบ) (ดูภาพ 2.22ประกอบ) อันหมายถึงชัยชนะของอังกฤษต่อเยอรมัน หรือ ด้านหลังของเหรียญ Victory Medal (ดูภาพ 2.23) จะปรากฏข้อความว่า “The Great war for civilization” (มหาสงครามเพื่ออารยธรรม) อันหมายถึงมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นการสงครามระหว่างฝ่ายธรรมะและอธรรม (มีอังกฤษและพันธมิตร) ต่อฝ่ายอธรรมและอนารยธรรม คือเยอรมัน ออสเตรีย และตุรกี เป็นแกนนำ

พัฒนาขึ้นจนถึงขั้นสูงสุด และสิ่งหนึ่งที่ยืนยันได้ชัดเจนได้แก่ เหรียญกระษาปณ์ของยุโรปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-16 เริ่มมีตราอาร์มปรากฏบนเหรียญกระษาปณ์ให้เห็นอย่างเป็นทางการลักษณะ (ดูภาพ 2.24)

ภาพที่ 2.24 เหรียญกระษาปณ์เงินยุคเรอเนสซองส์ที่ปรากฏตราอาร์มให้เห็นอย่างเป็นทางการลักษณะ ที่มา www.renaissanceastrology.com

ทั้งนี้การออกแบบดวงตรามือองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้ (ดูภาพ 2.25 ประกอบ)

ภาพที่ 2.25 ส่วนประกอบอย่างคร่าวๆของการรวมกันเป็น Coat of arms ในศาสตร์ของ Heraldry

ที่มา http://clanlindsay.com/Lindsay_coat_of_arms.htm

1) Shield (ตัวโล่) คือ ส่วนประกอบที่อยู่ตรงกลางของตราอาร์ม โดยอาจแบ่งลวดลายบนโล่ออกเป็น 3 ช่องหรือ 4 ช่อง ทั้งนี้รูปร่างของโล่อาจจะเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนก็ได้ ในทางกลับกันบางครั้งบนโล่อาจจะไม่ได้แบ่งเป็นห้อง แต่กลับใส่สัญลักษณ์ของชาตินั้นๆลงไป ด้วยคดีดังกล่าว รูปร่างของโล่จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของเกียรติยศด้วย เช่น การมอบรางวัลโล่เกียรติยศ ในสาขาต่างๆ โดยมีการจารึกชื่อผู้ได้รับรางวัลบนแผ่น โล่หะที่ติดอยู่บนโล่นั้น

2) Charges คือ สิ่งต่างๆที่เป็นรูปร่างอันเป็นส่วนประกอบกับโล่ โดยอาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เช่น สัตว์ชนิดต่างๆ หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ไม้กางเขน ดาบ หอก ฯลฯ

3) Helm and crest คือ หมวกเกราะและพู่ที่ประดับอยู่บนยอดหมวกเกราะของอัศวิน ซึ่งให้ความหมายว่า มีความสำเร็จอย่างยิ่งยวด

4) Mottoes คือ คำขวัญ หรือวลีประเภทต่างๆ ที่ปรากฏอยู่บนแถบริบบิ้นซึ่งโดยปกติ คำขวัญหรือวลีต่างๆ มักจะเขียนด้วยภาษาลาติน

5) Supporters and other insignia คือ สิ่งที่ประคองทั้งสองด้านของโล่ อาจจะเป็นสัตว์ชนิดต่างๆ เช่น ม้ายูนิคอร์น หรือสิงโต หรือมนุษย์ เป็นต้น
([http:// en.wikipedia.org/wiki/Heraldry#Latin-heraldry](http://en.wikipedia.org/wiki/Heraldry#Latin-heraldry))

ในส่วนของประเทศสยาม ตราอาร์มแผ่นดินที่ได้รับการออกแบบโดยหม่อมเจ้า ประวิช ชุมสาย ถือได้ว่าเป็นการออกแบบตราตามธรรมเนียมของศาสตร์ Heraldry (Heraldic tradition) แต่ว่าตราครุฑซึ่งได้ใช้เป็นตราแผ่นดินในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบันไม่จัดอยู่ในข่ายของ Heraldic tradition เนื่องจาก “ครุฑ” อยู่ในขอบของเทพปกรณัม (Mythology) ของอินเดียมากกว่า นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ ตราอาร์มจะต้องมีองค์ประกอบของโล่อยู่ด้วย หากไม่ปรากฏโล่เป็นองค์ประกอบ เราจะไม่สามารถเรียกตราดังกล่าวว่าเป็น Coat of Arms ได้

ในบางครั้งตราอาร์มยังมีที่มาจากตราประจำราชวงศ์ (Royal Arms) หรือพระราชลัญจกร (Royal Seal) เช่น ของอังกฤษ⁶⁶ และไทย⁶⁷ โดยลักษณะของตราอาร์มของอังกฤษจะมีโล่อยู่ตรงกลางโดยแบ่งย่อยออกเป็นห้องทั้งหมด 4 ห้อง โดยสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของอังกฤษก็คือ สิงโต 3 ตัวเรียงกันตามแนวตั้ง ซึ่งมีวิวัฒนาการมาจากสัญลักษณ์ของพระเจ้าริชาร์ดใจสิงห์ (Richard the Lion-heart, 1189-1199 A.D.) สัญลักษณ์ของพระเจ้าริชาร์ดดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในราชบัลลังก์อังกฤษของพระองค์ในระหว่างสงครามครูเสด (Michel Pastoureau, 1997: 59)

ส่วนสัญลักษณ์ของสก๊อตแลนด์จะแทนด้วยรูปสิงโต 1 ตัว ไอร์แลนด์จะแทนด้วยพิน แต่ไม่ปรากฏสัญลักษณ์ของเวลส์⁶⁸ เมื่ออังกฤษ สก๊อตแลนด์ ไอร์แลนด์ และเวลส์รวมกัน เราจึงเรียกว่า สหราชอาณาจักร (United Kingdom)

⁶⁶ ในอังกฤษตราราชวงศ์กับตราแผ่นดินจะมีความคล้ายคลึงกัน แต่มีความแตกต่างในรายละเอียดบางประการ

⁶⁷ ได้แก่ ตราครุฑ ซึ่งในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ได้ถูกนำมาใช้เป็นตราแผ่นดินแทนตราอาร์มที่ออกแบบขึ้นโดย หม่อมเจ้า ประวิช ชุมสาย

⁶⁸ ถึงแม้ว่า เวลส์ จะได้ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอังกฤษตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 แต่ตราอาร์มของอังกฤษก็ยังคงไม่ปรากฏสัญลักษณ์ของเวลส์บนตราอาร์มของอังกฤษ (www.woodlands-junior.kent.sch.uk/geography/unionjack5.html)

ตราอาร์มแผ่นดินของสยามเริ่มมีมาก่อนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว แต่เริ่มพัฒนาขึ้นโดยหม่อมเจ้าประวิข ชุมสาย ผู้วิจัยคาดว่าตราอาร์มแผ่นดินสยามน่าจะได้รับอิทธิพลจากอังกฤษและฝรั่งเศส แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ตราอาร์มที่หม่อมเจ้าประวิข ชุมสาย ทรงออกแบบขึ้นมาจะไม่ได้รับอิทธิพลจากชาติยุโรปอื่นๆ ซึ่งมีบทบาทในการออกแบบใกล้เคียงกัน แต่จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา อังกฤษและฝรั่งเศสได้เข้ามาติดต่อกับสยามในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมากที่สุด อันเนื่องมาจากทั้งสองมหาอำนาจต้องการแสวงหาประโยชน์จากตลาดจีนตอนใต้ แม้กระทั่งรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ดังนั้น เอกสารต่างๆ ที่มีการติดต่อทางการทูตระหว่างสยามกับอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งมีตราอาร์มประทับปรากฏอยู่ ย่อมต้องผ่านสายตาของหม่อมเจ้าประวิข ชุมสาย มาบ้าง นอกจากนี้ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีการส่งราชทูตไปอังกฤษกับฝรั่งเศสในระยะเวลาใกล้เคียงกัน อันแสดงให้เห็นถึงพระราชนิยมของพระองค์ในสองมหาอำนาจดังกล่าว ส่วนข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง ได้แก่ ในความคิดของพระองค์เองในการตั้งโรกระษาปณ์ (โดยตั้งชื่อเครื่องจักรจากอังกฤษเพื่อผลิตเหรียญกระษาปณ์แบบตะวันตก) เพื่อให้เหรียญกระษาปณ์ในรัชสมัยของพระองค์ที่ผลิตออกมา “มีความเท่าเทียมกันกับชาติในยุโรป อันได้แก่ ฝรั่งเศส” (Reginald Le May, 1961: 90) จากที่กล่าวมาจึงน่าจะเชื่อได้ว่า แบบตราอาร์มแผ่นดินของสยามน่าจะได้รับอิทธิพลของอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นหลัก

จากที่กล่าวมาตั้งแต่ต้น จึงทำให้เราพบว่าศาสตร์ของ Numismatics ไม่เพียงแต่ศึกษาเฉพาะแต่เรื่องของเงินตราเท่านั้น แต่ยังศึกษาไปถึงสิ่งของข้างเคียง อาทิเช่น เหรียญที่ระลึก เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เหรียญตราต่างๆ ที่ยังโยงไปถึงศิลปะการออกแบบตราและเหรียญ อันเชื่อมโยงกับสภาพบริบททางประวัติศาสตร์ของสังคมในยุคที่สิ่งดังกล่าวได้ถูกผลิตขึ้นมา หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง ศาสตร์ของ Numismatics แยกออกจากผู้มีอำนาจในการปกครองทางสังคมนั้นๆ ไม่ได้ และการพัฒนาทางสังคมก็แยกออกจากผู้มีอำนาจในทางปกครองไม่ได้เช่นกัน

ในส่วนของการผลิตเหรียญกระษาปณ์ หรือเหรียญที่ระลึกจึงขึ้นอยู่กับบริบททางการเมืองในสังคมนั้นๆ รวมไปถึงผลกระทบจากสังคมภายนอกที่แผ่เข้ามา สิ่งสำคัญที่สุดและหลีกเลี่ยงมิได้ ก็คือ ผู้มีอำนาจในสังคมนั้นๆ เป็นปัจจัยสำคัญในการออกแบบวัตถุสิ่งของต่างๆ

ในบทต่อไปจะกล่าวถึงการเชื่อมโยงของวัฒนธรรมทั้งของไทยและลาว สภาพสังคม และบทบาทของมหาอำนาจที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมทั้งไทยและลาว